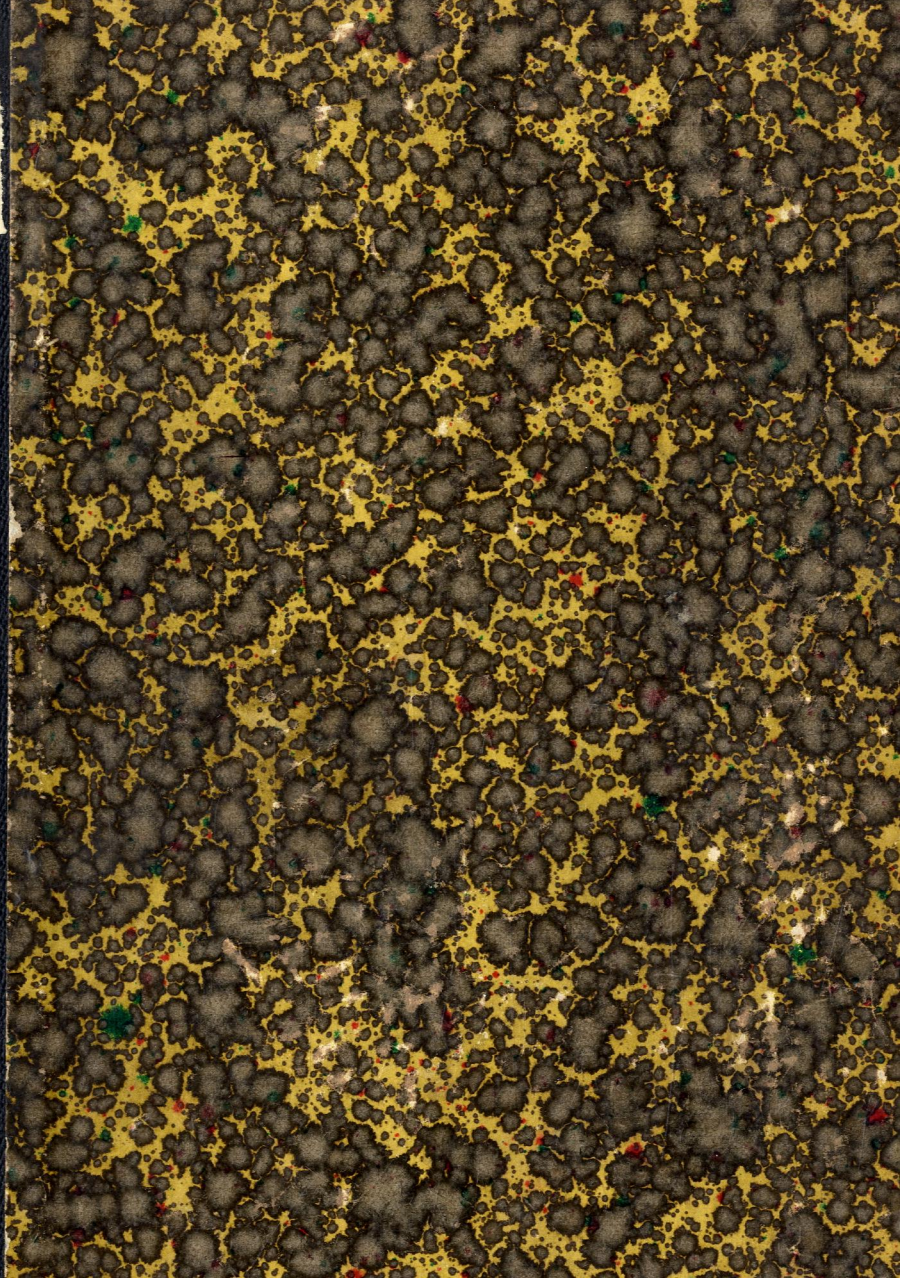

~~681.~~

Бібліотека
ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“

Число 2431

Знак Б 224

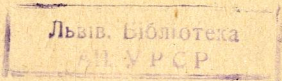
ПАВЛО БОГАЦЬКИЙ

ПІД БАШТОЮ
ЗІ СЛОНОВОЇ КОСТИ

681.

М. Савченко

НОВЕЛЯ

ПРАГА—БЕРЛІН

1923

Ш 5(2-4м)5-644

Дан. р.

52.4

Друковано в друкарні К. Г. РЕДЕРА, тов. з обм. порукою в ЛЯЙПЦІГУ

I.

— Ну, я переконався, що ти майстерно орудуєш не лише примхуватими римами й образами, але, при нагоді, й молотком управного декоратора... Ось тут іще вб'ємо останнього гвіздка, натягнемо дрота, і справа наша майже скінчена... Орест зрадіє, їй-богу...

Молодий, але не по літах вайлуватий режисер новозаснованого драматичного театру „Кік“, — Макс тяжко скочив із хиткої й без першого щабля драбини, обтер чоло, на якому горохом стояли краплі поту й радісно поляскав по круглomu плечі мовчазного поета — Ігора.

— Так ти, друже, порозвішуй іще оцих пару ліхтариків, оглянь, чи як-слід усе буде в загальній картині, а я піду й похвалюся Орестові, що все вже скінчене, й ми готові до зустрічі дорогої гості... Особливо провір он-там у кипарисовій алеї та Діонісовій альтанці, щоб не було там за різьких тонів... То псуватиме настрої закоханих, коли опиняться там... Чи не правда може, голубе?... — недвозначно усміхнувся Макс, іскоса поглянувши на цілком байдужого Ігора.

— Гаразд, гаразд!... Пане директоре, ... ти забуваєш, що ходиш не поза лаштунками свого улюбленого „Кіка“... Тимчасом тон твоїх уваг мені подобається, а резон їх я цілком поділяю... Буде все за твоїм розказом, мій всюдисущий режисере... Біжи з докладом *факти*

І молоді люде розійшлися. Макс швидкою, заклопотаною ходою в дім господаря, а Ігор тихим, розважним кроком — палісадником у глиб парку. Маленький моціон у цей час цілковитого відпочинку й байди-

кування трохи підбадьорив духа поета. Ціла ота робота — прилаштування феєрверка та розвішування колірових ліхтариків по саду до ілюмінації під час триденного традиційного святкування виноградарів у честь бога Діоніса, що загадав улаштувати молодий, багатий буржуа — власник цієї вілли — його тішила та інтригувала. То все скідалось на забавку дорослих, дотешних дітей, коли б не приїзд отої загадкової панни Сальомеї, яку з такими гордощами й захватом описував непоправний Дон-Жуан — Орест. Своїм прозорим оком поета, наче оком гірського вірла, він проглядав у далечінь можливих ситуацій і передчував тут нову й цікаву трагічну зав'язку, яка його навіть хвилювала й непокоїла. Він почував себе у хмільній атмосфері нового сюжету й тішився, й завіравав од радощів несподіваного переживання. Одне його бентежило — це роля нещасної, здавалось йому, дружини Орестової, що, можливо, ніколи нічого й не бачила, й не знала поза своєю правдивою любов'ю до чоловіка, а зараз з отими мов зав'язаними очима йшла назустріч черговій родинній драмі. Вона була варта кращої долі й більш щирого й чесного друга у своїм недавнім подружжі.

Ігор пішов широкою алеєю могучих дубів і, розстібнувши широко комір своєї байронівки, почував на собі пестощі легкого бризу, що тихо повівав зі спокійного сьогодні моря. Галасливі цикади, наче оркестра скрипок підчас настроювання, сповняли вщерть повітря своїм ціркотанням. Але та музика не докучала вже при звичаєному до того вуху поета й лише давала, нарівні з цілковитою тишею ту атмосферу, в якій так легко і спокійно сплітались думки в яскраві образи, знаходили свій ритм та відбивалися блискучими римами. Аромат і вільготність моря продиралися крізь густо посплітане гілля дерев та освіжали трохи зігріте роботою тіло мисця.

Ігор дійшов до краю алеї і вступив до бельведеру. Перед ним та під ним простяглося безмежне море, укрите в сю хвилю лише легкими збрижжями. Прозора, блакитна вода викривала кам'яне дно моря та

деякі сценки його таємного життя; товсті, розпечені ласкою сонця дельфіни, наче підводні човни, снувалися навкруги кам'яних брил, борикались, жартували між собою, форкали і плювали водограєм, то виплигували на поверхню води, то поринали в її прозору блакить. Далеко, на обрії миготіли білими чайками фелюги турецьких пачкарів. З глибини синього неба з'явилися зграї диких голубів, що прямували до скелистого берега на відпочинок і по дорозі так удало купалися у хвилях моря... А море, поважне і спокійне, вело свою досить нескладну одноманітну пісню відпочинку, наче лінивий Турок за люлькою кальяну підчас полудневого кейфу.

Ігор приліг у вигідному кам'яному шез-льонгу й затопив погляд свій у далекий синій обрій, слух у мелодію маестатичного спокою стихії, а думкою був біля тої, що так привабила душу лише самим умінням глибоко заховувати у своїм серці якусь невимовну, незрозумілу нікому навкруги тугу і скаргу свою, що робила лице її наче осяяним промінням заходового сонця... Згадав перші дні своєї гостини тут, коли довелось йому, за відсутністю Ореста й більшої компанії, що наїхала пізніше вкупі з господарем, бути мимовільним свідком її туги, її жалів, що вкупі з тишею вечора розлилися колись згуками по цілому саду й отруїли чорну ніч. Уже тоді він одчув, що ті жалі-сльози, наче два гірські струмки, довго-довго таїлись у надрах її душі, й лише велетенський тиск горя жіночого видушив їх через кам'яний ґрунт, щоб змарнувати серед байдужности й неуваги буденного життя. З того менту оця, назверх і непомітна постать, вабила до себе його увагу, огріваючи пєсливим теплом симпатії її, звичайні до його, відносини — відносини чємної господині до вдячного гостя. Стати повіреним та суддею їх ненормальних родинних відносин він не бажав і не шукав до того можливости, але обставини сами тручали до того. І був він мовчазним свідком її глибоких зітхань, обірваних чємністю нарікань та невисловленої важкої муки, яка завжди проривається лише мов буря й туча — раптово й катастрофічно.

Ігор, який до цієї пори трактував подібні поступовання Ореста та інших молодих подружжів лише як прояв волі шлюбного стану, глибоко замислився над долею кожної жінки, що опинилася б у становищі Лариси — дружини Ореста. Щось глибоко поетичне, нове й цікаве, щось, що заінтриговувало і приваблювало, відчувала його артистична душа в величаво-трагічному становищі тої жінки, й ціла його істота станула несвідомо на оборону її.

Мов на доброму екрані пронеслася перед ним сценка, що відбулась першого ж дня повороту додому Ореста. Він вечеряв у тіснім колі своєї дружини та поета. Перетомлений дорогою, нелегко держав нитку спільної балачки. Часто губив її, переривав та починав щось інше. Ігор також був у стані мелянхолійному, й мовчанка скувала його уста. Одна Лариса, як розспівана пташина, не могла стримати своєї радості, й гомоніла без кінця-краю. Всі новини домашні, стан сина-хлопчика, знайомство, навіть дружба з поетом, їх спільні гулянки та очікування Ореста — все це в піднесених тонах і в яскравих фарбах розповідалось, наче з якоюсь таємною жіночою думкою, а найшвидче від нестриманої радості й щастя. Перед садовиною пили вино, й пані дозволила собі налити келих однаковий із чоловіком та звернути на це загальну увагу маленьким відповідним тостом. І того було досить, щоб Орест прокинувся й суворим грубіянським тоном завважив так твердо, наче законодавець який:

— Покинь!... Не дурій... — і наче іскра блиснула йому з очей.

— Та чому?... В тім немає нічого негарного й незвичайного, — щиро здивувалася Лариса й пила швидко, наче дитина, з острахом, що відберуть у неї келих.

— Ти й так сьогодні наче п'яна, чи несамовита...

— І то тебе не тішить?...

— Ані раз!... — нервуючись, одповів Орест.

— А пам'ятаєш у „Маленькім Айольфі“ Ібсена? ...: „Вино було налити, а ти його не пив“ ... Ця сценка колись тобі незвичайно подобалась ...

— Годі! ... Годі! ... Не сором себе хоча перед чужими людьми ... — обірвав Орест, затуливши міцно руками вуха. — Йди краще спати, та не докучай мені отим ... Я втомлений ...

Лариса рішуче встала. Велика сльоза, мов коштовна перла, сплила з ображеного серця й виблискувала на віях. Губи, міцно стиснуті, тремтіли, мов підчас нервової пропасниці. Встала, на коротку хвилину втопила свій погляд у очах Ігора, наче б молила його бути її свідком, та тихо вийшла зза столу. Обернулась, і здавалось, стара бабуся пішла в темноту палісадника. Затихло все на хвилинку. І ось Ігор, зворушений тою важкою й образливою для нього сценою, схвильовано, але спокійно, завважив Орестові тоном близької людини:

— На що в такий нечемний, варварський спосіб? Це ж гидко ... й несправедливо ... Вона так істужилася за тобою ...

На це Орест вибалушив свої великі очі, мовчки зміряв оборонця усміхненим поглядом од голови до ніг, демонстративно встав зза столу, й, мугикаючи якусь шансонетку, пішов із кімнати.

Ігор сидів мов дерев'яний і не міг опанувати собою. І коли очумався, то важко підніс своє ліниве тіло та вийшов у сад. Почував себе недобре, наче впірнув у якийсь бруд, і ніяк було очиститись од нього. Механічно, без думок і мети, йшов темними алеями. І ось тут уже відчув, що чомусь до муки було йому шкода отої щирої дорослої дитини — Лариси. Перший раз він бачив її в такому піднесеному стані. Перший раз помітив, що ця, наче алебастрова, статуя, вічно холодна і спокійна, запалилась і горіла пристрастю людською. І так законна і зрозуміла була її радість і оп'яніння. Але що огидно і страшно — він, її чоловік, найближча людина на землі, у п'ятім році спільного життя так брутально, і ще при людях сторонніх, поводитьсь з нею. Ігор од-

чував у тім майже власну образу, образу своєї інтелігенції, своїх приятельських відносин, і навіть з'являлась уже думка виїхати відсіля, не побачившись з Орестом. І під тиском тих думок ходив по лабіринті темного парку й лише згодом одчув і зрозумів, що шукає її.

І знайшов Ларису отут на цій кам'яній софі в той мент, як твердо витирала мокрою хусточкою свої очі. Підійшов та став поруч неї. Дивився в загадкову далечінь спокійного моря. І в фосфоричному ссяві його наче ясно бачив грізну постать античної жінки, отої доньки Еста, царя Кольхиди, яка так просто й мужно розв'язала подібний стан відносин. Але жінка нашого часу не спроможна так розв'язати їх, маючи навіть у своїх руках таку ж чарівну силу, як та. Яка кольосальна різниця між тою й цією жінкою, та якою дрібненькою й жалюгідною здається оця сучасна нам! Яка вона часто незарадна, яку потребу має вічно в мужчині, що її часто-густо лише ошукує.

І почув зараз, що досить руку простягнути в бік ображеної жінки, досить пальцем диткнутися її палаючого чола, й наче магічним словом „сезам“ одчиняться потайні закутки її серця, та стане він їй найближчим другом. Але то не було в його натурі і звичці... А пані Лариса почувала себе багато легче й не так самотною в присутності того, хто вже був свідком усього, що вона нераз уже перетерпіла. Таємничі сили її жіночого серця, з якихось їй невідомих причин, уже в'язали оцих двоє людей у якусь спільну життєву подорож... Після довгої мовчанки розійшлися без слів, але міцно стиснувши собі руки. Зрозуміли одне одного й поєднались...

Настрій того вечора зостався наче фоном дальших їх відносин, хоча образа й затерлась фактами гамірливого емігранського життя, в яким, правда, пані Лариса брала загалом не більшу участь, ніж у приватному житті свого чоловіка, що держав її лише в межах спальні та їдальні. І ось оцей бенкет, вигаданий Орестом!... Приїзд артистки, що вславилася своїми концертами та виставами серед емігрантів... якийсь

підозрілий захват її артизмом, красою й оригінальністю натури... і все інше з власного та загального життя, що так боляче відбивалося в його серці, яке чутливо реагувало в цей страшний момент великого народнього страждання. І лише якась екзальтована, містична любов до поезії спасала його. Любов, що спліталася в нім одночасно з гордошів і великого сорому: гордошів Українця й сорому емігранта, вигнанця з рідного краю. Поезія, як непереможна сила творчого українського духа, якої, певне, не здолає збороти ніякий ворог... І ось у це серце поета, що несе кару цілого свого народу, запало зеренце співчуття до маленької невідомої істоти, котре вкупі зо своїм стражданням, яке напевно найбільше для неї й найважливіше, — стало символом зраженої і зневаженої Батьківщини...

У хмарі думок і візій своїх і не помітив Ігор, що до берегу підходив однокоминовий пароплав і лише своїм сильним, пронизливим свистом вернув його до дійсності. Згадав, що з цим саме пароплавом і чекали артистку. Якась хвиля цікавості набігла в серце Ігора, й він наче б покwapно встав та пішов переодягтись до зустрічі „чарівниці“, від описів і характеристики якої Орест майже всім надокучив. І всі мимоволі чекали з певним заінтересованням „заморську діву“... Перед Ігором же встало ще одне питання — чим у дійсності так зачарований Орест, в ім'я чого так рішуче й безстримно руйнується тихе, затишне щастя родини?... Цікаво бачити, на що міняє він своє багате родинне щастя?...

II.

Проходячи повз альтанку, що, в пам'ять колишніх бучних свят та багатоденних піяцтв, названа Діонісовою, Ігор загадав приглянутись, чи все тут гаразд улаштовано. Це ж йому доручив було заклопотаний Макс. Ще здалека почув знайомий голос. Він зайшов усередину альтанки, що цілковито обросла плющем і навівала таємничість наче ота грота Венери.

— Що, пане професоре, готуетесь до майбутніх святочних промов? ...

— О, ні! ... Маю на думці дещо інше ... Готуюсь до майбутніх лекцій ... Ви ж знаєте, що професор, як і співак, повинен одбувати щоденно свої вправи ... Студію автора прекрасної Атали й Натчезів. І повірите, чудесні сторінки знаходжу у творах, що бренять настроями наших днів ...

— В його талановитій поезії вигнання? ... Зрозуміло.

— Ось маєте! ...

І професор узяв із кам'яної скиби, що була тут за стіл, солідний том у шкурятиній оправі й, перегорнувши кілька сторінок, прочитав: „... Чи повертає колинебудь до свого дому той, котрого вигнано? ... Від тої хвилі, коли він стає нещасним, усі його переслідують ... Він, наче птах, не знаходить притулку в дорозі; він стукає, — йому не відчиняють; щоб прихилити до чогось свої втомлені кости, в його є тільки стовп на великім шляху, або стовп на межах якогонебудь маєтку ... Тільки підчас розлуки з Батьківщиною ми особливо ясно відчуваємо той інстинкт, що нас вяже з нею. Коли дійсність не дає задоволення вигнанцеві, він упивається солодкими снами, серце його здобуває досвід у пошукуванню втіхи у мріях, які лише зраджують ... Андромаха і струмок називала ім'ям Симоїса. І скільки зворушливої ніжності в цій назві маленького струмочка, який повинен був нагадувати їй велику річку рідного краю ...“

В голосі читача, здавалося, брєніла стримувана сльоза. І замовк професор, сумно схиливши голову. Ігор, настроєний урочисто-поважно, помітив це і сказав майже натхненно:

— Не будемо ми хилити вділ голови, поки перед нами ще ясніє надія ... Не будемо й плакати, бо соромно сльози проливати, коли з нами ще наша славна висока мрія ... Що маємо — те заслужили ... Були сліпі й непевні в собі, й невисока ціна була нам у світі ... І ось узяли на плечі свої новий хрест і страждаємо ... І тим стражданням

купимо високу свідомість і незбагнену красу того, що втратили, й чому втратили... Але втрачене вернеться тим, хто вірить у його, й хоче його... І небагато з нас прийде до нового дня, бо небагато вмів вистраждати й ціною мук отих купити свою вимріяну, випещену країну щастя й долі... Соромно нам плакати, поки не погасла віра наша, і мрія прекрасна світить зорею перед нами... Бо й серце наше, як криця, а м'язи, мов сталь...

Замовк Ігор і гордо, весело підніс свою голову, наче носив на ній почесний вінок. Ходив, приглядався дрібниціям альтанки й завважив згодом:
— Чудесна альтанка!...

Професор мовчав, згорнувши руки на грудях, а погляд зануривши в темний кут альтанки. Ігор звертав його увагу на інше, свідомо, щоб розігнати оту невеселу задуму його. Знав, чим боліла душа друга, за чим тужить серце його.

— Як не дивно й не страшно, а нас що інше отепер найбільше цікавить та непокоїть, — іронізував уже Ігор, усміхаючись. І спроквола додав: — А Орест таки сподівається сьогодні артистку Сальомею... Чи не вона й прибула оце пароплавом...

— Не спить і не їсть, а бачить її. Наче хлопчик... Божевільна людина!... — завважив холодно професор.

— Таак!... — замислено згодився Ігор... — Чи пам'ятаєте ви знамениту картину Вато: „Від'їзд на острів Кітери...“? — Й Ігор простяг руку вперед та оповідав, наче поясняв картину, що висіла в уяві перед ним. — У природі, яку виправила не-аби-яка рука мисця, посеред пейзажу, краєвид якого потопає у злотистому тумані, кавалери простягають руки дамам із певним галянтним жестом, і сідають у галеру під акомпаніамент пісень, щоб одплисти в країну, присвячену божкові кохання... Чи не теж і в нас оце?...

— Або, гадаєте, не на часі те все?... — не без жартів завважив уже й професор.

— Та наче б сумно якось!... Але, як казав Альфред Мюссе: „Сумні бувають часами веселощі, але мелянхолія також має на устах своїх теплу усмішку...“ — І додав: — Ви не квапитеся до зустрічі „богині“?...

— Там є кому її належно зустріти, — замахав професор руками та щиро розсміявся.

— І то правда!... Але я йду...

І Ігор залишив приятеля при його роботі, а сам пішов додому. Сум якось розвіявся, й дух його наче б бадьорився, наближаючись до згаданого місця майбутньої (а це ясно відчував у своїй душі) боротьби. І ставало йому веселіше. Чомусь завчасу поставився він із певним упевненям до незнаній гості й таємно озброювався до змагання з нею в оборону несподівано вибраної дами своєї — пані Лариси. Це нагадувало йому оті молодечі часи, коли й сам він уклонявся перед бурхливою й вогненною стихією любови, яка завжди то підносила, то пожирала своїх вибранців. То, звичайно, річ небезпечна, але ж надто спокуслива... А цікаве й нове — то ж чи не рідна колиска місцева?...

Коли підходив Ігор од парку до двоповерхового флігеля, де мешкали всі приятелі — гості Ореста, що знайшли тут затишний притулок у лиху годину еміграції, то чути було, як підїхало до ганку авто. То, напевно, повернулося воно з пристані! І зважливе питання стало перед ним: приїхала, чи ні?...

Але розв'язати його так нагло не кортіло, й Ігор без краплі поспіху і хвилювання вийшов на другий поверх дому. Зайшов у свої кімнати й раніше ніж зробити туалету, кинувся у м'ягке крісло перед бюроком...

Який спокій і рівновагу відчув він тут, у атмосфері своєї поетичної творчості!... Оті картки паперу з натяками глибших думок, які, наче мандрівні хмари, перебігають перед ним... Оті томики укоханих авторів, його друзів найкращих... Отой асортимент різних олівців, якими він єдино любив писати; оті зшитки, оті гравюри, і все те, що вдалося вихопити з рідного дому й тепер нагадує його. Все воно, наче

оте священне приладдя в храмі, таке необхідне й незамінне в його робітні поета . . .

І тут він наче в отій символічній „халупці пастуха“, коли голосно щемить його чутливе серце, коли болить і тужить самотня його душа, проклинає і святить усе, що застається за порогом її. Тут він наче схований між неприступними горами, які знайшлися в місцевості, що густо оброслі хащами, й недосяжний суєті світовій. І тут перестає він бути громадянином, політиком, а застається лише отим могутнім мрійником, перед яким розступаються гори, перебігають століття й єднаються небо й земля.

Сюди, в цей притулок творчої тривоги, в цей храм своєї мрії, час-од-часу бурхливою фантазією своєю він уводить ту чи іншу славну подругу своєї самотности і з нею гомонить мовою „доньки“ божественного Орфея“.

Сюди він любить тікати від галасливих і дрібних річей сучасности, бо лише тут визволяється він од загального їх рабства. Бо тут лише він слухає гармонійний звук своєї думки проміж суворою мовчанкою природи та мирними спокійними тонами Всесвіту. Бо лише тут має найпевніших друзів і однодумців своїх — тихі смерки та шопотливі берези, що ростуть біля забутого струмочка його рідних спогадів . . . І, як патріот своєї стоптаної варварами країни, тільки тут непохитно вірить, що ще ясна його зброя, — могутня поезія, і що вона одна могла б покермувати непевним у собі людом та показати шлях до ясної будуччини . . .

І в оцю страшну годину він, гордовитий поет, замикався тут, у свою „башту зі слонової кости“, щоб знайти спокійний затишок, де б міг приготувитись до високої самопожертви. І в ту хвилю перебуває він тут лише сам-на-сам — і тоді плаче на румовищах своїх стоптаних мрій та зруйнованих задумів, тікає далеко від світу, підноситься в царство чистої думки, щоб побачити біля ніг своїх землю ще більш нікчемною, природу ще більш байдужою і зрадливою, а людство, отих братів і зем-

ляків своїх — ще більше нещасними, ще більш ненависними й . . . людьми, за котрих мусить стільки вистраждати . . .

Ще довго тягся б отакий солодкий транс поета, коли б Ігор не зачув важких кроків чобіт із підковами швейцара, якого не любив, бо завжди з'являвся так невчасно. На встиг дід Матвій постукати до його в двері, як Ігор уже відповів, схопившись з крісла йому назустріч:

— Йду! . . . Кажіть, діду, зараз іду! — кричав йому крізь двері.

Дід крутнув головою перед дверима, махнув рукою та подався назад. А Ігор почав нашвидку переодягатися до обіду. Одягнути чудесну пару англійського піке, зав'язати віденську краватку, розчесати багату шевелюру і все те скропити тонкими парфумами — було справою десяти хвилин. Якось не було охоти прибиратись особливо уважно, з певним смаком та аристократичною вимогою — настрою не було.

Вийшов. І коли проходив він палісадником, то зірвав квітку магнолії та встромив у петельку піджака. І в цей тільки мент згадав, що там, певно, вже всі гості у зборі та чекають його з обідом. А найбільш ота „баєчна“ Сальомея! . . . І ця гадка не звучала самопевністю в думках Ігора, бо знав натуру Ореста, що напевно вже підшепнув їй пару добреньких слів про його, як поета, знайомством і дружбою з яким пишався майже перед усіма. Але байдуже! Чи то вперше йому бувати навіть і під ворожим нападом. Якось то воно буде! . .

Увійшов на довжелезну веранду, що уставлена була столами і столиками, як у садових ресторанах, а навкруги них вже поважно походжали чорні кельнери, з білими грудьми, наче бузьки над озером. Пройшов поздовж залю. Де з ким привітався, — все то були сусіди по вілі, пани й пані з дорослими дітьми, компатріоти, яким судилася однакова доля. І нікого, з ким радо б зустрівся. Все наче б деревляні манекіни, до яких душа не горнеться. Повернув назад, перейшов веранду та зайшов випадково в буфетну. Тут за купою столової білизни сиділа пані Лариса, замислена, сумна. Здавалося, за якусь страшну провину

була вона силоміць одірвана від людей, од їх інтересів, од радости й горя спільного. І з глибокою покорою несла вона свою кару, й не скаржилась нікому, крім єдиного Бога, за людську несправедливість.

— Що ви, пані, тут робите? — не без здивовання запитав Ігор.

— Ось бачите . . . видаю білизну, посуд, сервіси, й інше . . . — відповіла пані, й то таким тоном, що Ігор мало не кинувся до неї зі словами: „Голубко ти моя, покинута!“ . . . але стримався й запитав:

— Та чи ваше це діло? Наче нікому? . . .

— Я ж господиня в цім домі . . . — якось підозріло підкреслила слово „господиня“ і всміхнулася, наче заплакане лице під пестощами.

— Що за збиткування . . . за глум такий . . . !

— Не моя в тім воля, — вже серйозно й сухо, наче здалека хто глянув суворо на неї.

— Це безглуздя! . . . Божевілля! . . . — кипів Ігор і, не стримавшись, ударив кулаком по столі, де загреміли срібні ложки з ножами.

— Заспокойтесь, пане . . . Не вперше оце він святкує своє свято . . . Я майже звикла до того. Правда, раніше поважав і не дозволяв собі глумитися хоча прилюдно з мене . . . А тепер і це вже дозволене . . . Але що ж бо це я! — схаменулася пані Лариса й, соромливо усміхнувшись, затулила долонями лице.

По короткій павзі:

— Даруйте мені оці слова . . . Але чомусь так легко вам сповідатись . . . Простіть мене! . . .

Ігор мовчав, бо в таку хвилину кожне слово здавалось йому, знавцеві людської душі, святотатством.

— Краще скажіть, хто вона, ота так довго й побожно очікувана пані? . . .

— Артистка . . . Здається, співачка . . . — холодно сказав це Ігор і почував, що цим нічого не вияснив.

— А так! . . . Розумію. Це ті звабливі птахи небесні, які збирають жнива, не сіявши, не оравши . . . Не смійтеся з мене, але вони мені видаються просто хижими пантерами, яким, часом, так божевільно хочеться свіжої крові з серця отої погордженої ними „дружини вірної й матері“. Та коли це одна з тих, то дарма, горда пані, не поп'єш, не доведеться! . . . Там уже вислохло все . . . — і вдарила себе могуче у груди.

І знову по хвилі мовчанки, коли отямилась, то, жартуючи, додала:

— А згодні ви сьогодні товаришувати мені в моїм святі? . . .

— З незвичайною приємністю, коли дозволите . . . — серйозно заявив Ігор.

— А чари тої заморської птахи . . . невже зборете їх?

— Пані, що ви . . . — наче ображено завважив Ігор.

— Не вірю я вам . . . — холодно, з якоюсь смертельною розпукою сказала це й замовкла, та зайнялася своєю роботою.

Ігор хотів сперечатися, але коли глянув їй у лице й очі, то злякався й цілковито замовк. Понура відійшов од неї й мислив: „Такі жінки мають незвичайний дар передчуття й живуть більш інстинктом, ніж розумом. І знову ж такі натури не горять, але як спалахнуть, то спопеліють одразу . . . Не треба було мені підливати в вогонь оливи . . .“ І поглянув оддала на паню та рішуче додав: „Та повертатись назад уже пізно . . .“

Пані звернулася до одного з бузьків і давала якісь свої розпорядки цілком спокійним, холодним, хазяйським тоном.

„Все-таки якась вона дивна сьогодні й небезпечна,“ — думав Ігор і переходив коритарем до дальших кімнат. У сальоні чемний господар ходив із якоюсь дамою в сивих буклях та показував їй фотографії — це, здається, його власна й єдина робота, — де зафіксовані були найкращі закутки цієї правдиво хорошої аристократичної вілі, що дісталась Орестові з рук одного герцога — незрівняного аматора й господаря.

Ігор догадався, що то була мати артистки, людина, як оповідав Орест, з певними безпідставними претенсіями, які легко прощались їй лише завдяки славетній доні. Він минув сальон та пройшов до дверей Орестового кабінету. Тут назустріч йому вискочив Макс.

— Голубе, що ж бо це ти силуєш себе просити? . . . Артистка там, і майже сама . . . Та, здається, просто заінтригована твоєю неввагою . . . Орест її познайомив із тобою . . . і, знаєш, описав тебе не згірш якогобудь героя з романів Гайнріха Мана або д'Анунція . . .

— Дарма! . . . — буркнув незадоволено Ігор.

— Ну, що ти гніваєшся? . . . Не варт, і переконаєшся, коли вгледити її . . . Божественна істота! . . . Наче просто зійшла з полотна славного Пюві де Шавана . . . Так і почуваться подих якоїсь солодкої легенди, якогось таємничого символу . . . Я зачарований нею . . . А професор де? . . . — питав Макс так турботливо, наче був за лаштунками перед тим, як піднесуть завісу . . . Дивна роля режисера! . . .

Ігор не виявляв ані крихітки заінтересовання чи цікавості й цілком спокійно вислухав Максима, а на останнє питання відповів:

— Був у альтанці, а де тепер — не знаю . . .

— Ідім, я познайомлю тебе з нею та піду по професора . . . Так доручив мені Орест, — наче виправдувався у своїх клопотах Макс.

— Йди, йди! . . . Я обійдусь і без тих формальностей . . . — чомно вклонився перед Максимом та ввійшов до кабінету, як своя людина тут.

Сальомея стояла біля великого стола до писання, заваленого книжками та паперами, які майже вкрились уже порохами. Оглядаючи бистрим оком речі на столі, наче хотіла спізнати, чим живе й дихає власник його, вона вела балачку з нянею, що стояла за вікном із сином Ореста. Коли ввійшов Ігор, вона не порушилася з місця, а провадила розмову далі, й помітно було, нудилась, слухаючи довгі оповідання баби. Стояла вона в профіль до Ігора, й досить було одного погляду, щоб цілком згодитися з Максимом — чарівнича постать! . . . Вища ніж

середнього зросту, шатенка, з пишною куафюрою, з чудесними кучериками по тонкій білій шиї. В легкій білій сукні, підперезана в талії якось дуже свobodно й неуважно ніжно-блакитним поясом. На в міру оголених плечах, через праве ра́м'я спадав просторий темно-червоний плащик, поли котрого долі вона піддержувала обома руками. На гострих каблучках чорних туфельок, своїми тонкими граціозними ніжками стояла твердо й непорушно, наче ігнорувала прихід Ігора й тим бажала покарати його за його пізній прихід сюди. Але Ігор того не відчував, бо оглядав і милувався славною, мов статуя, постаттю артистки і згадував, кого вона йому нагадувала. І переконався, що товариш не помилився, хоч йому здавалося, що наче вийшла вона з сальйону часів Імперії, щоб нагадати нам часи Корини та Дельфіни.

Коли ж прудко повернулася вона en face, то маленьке личко, гарні тоненькі брови дужкою, гостренький носик [із роздутими ніздрями й вередливі, соковиті з борозенкою, надуті губки, наче нагадали Ігореві його провину, й він із унутрішньою осторогою зустрівся з нею поглядом. Сміливо прийняв гострий погляд її й чемно уклонився здалеку. Сальомея простягла йому руку зі словами:

— Ааа . . . Це ви той вередливий, гордий поет, що не хотіли мене зустріти на порозі свого житла? — запитала артистка м'яким, горловим тембром і ласкаво піднесла руку Ігореві до поцілунку, наче пишна королева симпатичному їй пажеві в саях старовинного замку свого.

— Так . . . Це я той поет, що зустрічає всіх однаково чемно й сердечно, — і міцно стис її руку по-товариськи та на мент здержав гордий рух її в тім стані. Рука її конвульсивно здригнула в його руці та зосталась у повітрі непошанованою. Вона спаленіла від образи.

Суворо змірила його поглядом, здвигнула брови і, пронизуючи своїм чорним оком, все ж чекала поцілунку, як звикла до того звичаю в європейських сальйонах. Помітно хвилювалась і силкувалась до кінця витримати початий тон. По хвилі згорда прошепотіла:

— Не цілуєте? . . . — і ніздрі зарухались, наче мали сипнути искрами.

— Цілую лише гордих богинь і то там, у своїй „башті зі слонової кости“ . . . — і гарним, вільним рухом майнув рукою в височінь. І враз почув під собою твердий, властивий йому ґрунт.

— В якій башті зі слонової кости? . . . Я хочу там бути й бачити її, — зірвалась із величавого тону, й, майже, з дрібною жіночою цікавістю, запитала Сальомея.

— То добра воля поета . . .

В кабінет увійшов професор із Максом. Артистка, опанувавши вже собою, кинула гострий погляд злоти в обличчя Ігора, й тут вони зустрілися поглядами, як вороги. То був не всім помітний, але жорстокий турнір, де переможцем, як і на словах, zostався Ігор. Блиснули іскри, мечі брязнули й опустились . . . Турнір перервано, але лише до часу . . .

Артистка щиро й ласкаво вітала професора, якого ще колись давніше чула в Києві на приватній лекції. Дякувала, що згадав їй ту славу, юнацьку годину. Ігор у той час твердо вийшов з кабінету й попростував до пані Лариси, наче щоб хоча поглядом заявити, що там уже виклик кинуто . . .

Але її не було на старому місці . . .

Пішов шукати.

III.

Переходив, переміряв тоді Ігор майже всі кімнати, й якесь почуття пустоти, безмістивності відчув у тім немилім згромадженню людей. Ходили, тинялись по кімнатах і в палісаднику, а ніде не зібралось гуртка, який би привабив хоч веселим, щирим молодечим сміхом, оповіданням цікавим, чи серйозною балачкою. Дами, вбрані з великими претенсіями й малим ґустом, наче манекіни на виставах нових модних убрань, вертілись перед мужчинами. Мужчини курили й товкли язиками ліниво та без інтересу й охоти якісь останні новини, свіжі чутки й певні відо-

мости з високих сфер. Здавалось, усі чекали одного — поклику до столу, й лише думка про їжу виправдувала їх присутність тут та ту муку фальшу, яку взяли на себе в ім'я можливості смачно зїсти й солодко випити.

Мертва, тупа, брехлива юрба враз стала остільки ненависною й огидною самотньому тут Ігореві, що він ледве-ледве не ввірвав тої нудоти й не повернувся та не пішов до себе у флігель, де за любим столом вільно плила раз-у-раз своя, завжди цікава й вічно нова річка творчости і краси. Але згадка про паню Ларису, якій, знав, буде неприємна його відсутність — спинила Ігора від цього рішучого вчинку. А тут іще несподівано, мов навмисне так чітко й так яскраво стали перед очима оті вередливі, звабліві та переповнені пристрасстю, надуті губки Сальомеї, й чулось оте самопевнене питання: „Не цілуєте?“ . . .

Так яскраво згадалась у пам'яті її постать і так живо відновився й голос її, що Ігор мало не розсміявся в-голос, щоб розігнати оті явні галюцинації свої. І, спостерігши це за собою, пішов на веранду, де стояло прецишне дерево фіґи, а під ним крісло-гойдалка, сів і в ритм думок своїх гойдався тут. Чомусь приємно було згадувати кожну рису її лица й лица пані Лариси, кожну дрібничку туалети тої і другої, кожний рух уст під час балачки, їх звички і все инше кожної. Якась чарівнича, привабна сила була в тім акті порівняння, й через хвилю вже відчував, що має перед собою два різні, однаково . . . ні, неоднаково, привабні світи. Не однаково, бо світ тої нової, незнаної йому істоти наче переважував уже своїми чарами й силою. І тішився Ігор, що знайшов нову красу людської істоти, яка отак таки нічого не сказала, нічого не дала, й не обіцяла, а вже ось наче прив'язала увагу й думки до себе.

І згадалось багатоденні оповідання Ореста про красу, про чари гості, що сподівається на свято, і свої сумніви та глузування з його. І ось тепер голосно признає, що не дарма Орест так охмілів і захопився нею . . . Себе вважав одним не з тих, що ставляться до річей безкритично, але

також певний вплив її істоти вже відчував. Та хотів цілком свідомо і свобідно реагувати на ті впливи й перемагати їх у собі й над собою. По думках про це все Ігор навіть рукою махнув перед собою, мов силкуючись увірвати павутинну пов'язку, що простяглась од нього й до неї.

Рішуче й навмисне витяг із бокової кишені „De rerum natura“ Люкреція та почав читати. Тим часом увага його роздвоювалась, бо не хочучи стежив за всіма, що входили сюди. І бачив, як верандою в сад пройшли Орест із матіррю артистки, і в той мент наче прикрився шапкою-невидимкою, бо не хотів, щоб вони помітили його присутність тут. Заглядав у книжку, але годі було поділяти захват старовинного поета красою природи, гимном морю, коли ціла істота була збурена і в захваті живою, повною пісень, красою . . . Безперечно чекав її, хоч отверто й не признавався собі . . .

І ось незабаром увійшов сюди гурт молодих людей, які, наче в кльомбі ріжні квіти троянду, обступали панну Сальомею. І всі вони, зачаровані її молодістю і красою, густо обсипали красуню переливами бистрих поглядів, яскраво залюбленими реченнями, натяками, дотепами й жартами. Проміж ними перед вів артист місцевого курортного театру, комік і дотепний у своїм товаристві анекдотист. Цілий він якось кидався в очі — в білому вбранню, низький, опецькуватий і без жадної волосиночки на обличчю та голові. Його так і звали всі — знайомі й незнайомі — Комік. Тут же плентався й режисер, як виявилось не лише драми, але й водевілів — Макс.

Панну Сальомею незвичайно тішило таке іроно молоді, як і кожну істоту, залюблену в себе, тішить коло тих, що її подивляють. Почувала вона себе між ними наче богиня проміж смертельними. Ввійшла й, наче молода мати-серна, з'явившись на узліссі, пасе очима, чи не має де ворога, — кинула бистрі погляди по кімнаті. А, може, шукала подиву й задрости в оточенню, або шукала когось більш вартого, щоб коли

й тратити, то лише з ним, силу й музику своєї душі. І майже з острахом на мент спинилась на Ігореві та по-мистецьки заграла очима, щоб не виявити, що вгледіла його, хоч у душі ввірвалось якесь напруження, і стало так легко і спокійно.

— Панове, що годуєте мене байками . . . Я страшенно голодна, ваші ж оповідання не тільки не вгамовують мого голоду, а навпаки — роздмухують його . . . Я гадаю, чи не перекусити отут нам, поки що буде . . . Га?! . . . — й підійшла до невеличкого столу, що був так близько від крісла, де гойдався по-давньому Ігор.

— І чарочку вип'ємо . . . Правда, пані? . . . За успіх вашого концерту сьогодні . . . Згода, панове? . . . — питав ласий до того Комік, та вже тягся до сусідньої пляшки.

— Ні, ні . . . Коли й вип'ю, то не за таку дурницю . . . Маю на думці що інше: п'ю за красу інтриги . . . — і, повернувши лукаво головку в сторону Ігора, додала: — ось і пан поет до компанії з нами встає . . .

Явно було, що попереджала не так бажання Ігора, як свої. І дійсно він не встав і до компанії їх не пристав, навпаки, ще глибше занурився у глибоке крісло й пильніше дивився у книжку. Сальомея хвилинку ждала його й, коли переконалась, що Ігор не встане та не візьме участі в їх компанії, розважливо й сумно додала:

— А чи варт узагалі мені оце тепер пити? . . . Не хочу! . . . Нема й настрою до того . . .

— Що за сумніви, за хитання! . . . Це ж і є те, що дав настрої, — завважив Макс. А Комік, жадний уже доброї чарки, почав переконувати, що таки треба випити, бо на тому стоїть успіх концерту й інше. Коли й це не переконувало Сальомею, тоді єхидно запитав у неї: — А за красу інтриги не п'єте вже? . . . Чи, може, зневірилися в ній? . . . — і самозадоволено розсміявся.

— Ні! . . . хочу бути п'яна безпосередно від її природного хмелю, а не від виноградного . . . — і, непомітно для загалу, пустила гостру стрілу

зору свого в очі Ігора, які, наче передчуваючи щось, він відслонив їй назустріч. І пішла геть, сумна чи сердита. Не пила й не їла . . .

В саду вдарив занадто голосний гонг, над яким кешкував уже Кемік, прозиваючи його дзвоном бенедиктинців, що рятує тих, що вже спрагли випити та закусити. Скликали до столу. Публіка зразу ожила та веселими ногами потяглась на веранду. З'явився й господар дому та просив гостей сідати, кому де любо й мило. Зустрівся поглядом з Ігором та покивав йому головою. Громада гуртувалась по чотирі, шість і вісім осіб. Лише один почесний, чи хазяйський стіл був накритий на двацять персон. За ним сіли старші віком та поважні особи. По обох кінцях засіли господар із господинею. Недалечко сів і Ігор між цілком йому чужими дамами, але знайшовся напроти Сальомеї, навкруги якої сіли її давні сопутники. Розмістились і наче притихли. В цей мент Орест подзвонив у срібний дзвіночок, і з великої салі, у два світи, полились могуті, бадьорі згуки українського гимна: „Гей, не дивуйтесь, добрії люде, що на Україні повстало“ . . . За Орестом усі шумно встали й затихли. Після першої строфи п'яніна вступив хор мелодійних вправних співаків . . . Це дало певний ефект і настроїло всіх майже патріотично. Всі ляскали в долоні і кричали „славно“ . . . Почали перекушувати й випивати . . . випивати й перекушувати. Бряжчали ножі, тарілки. Метушились чорні бузьки, не встигаючи наливати ріжних англійських, зубровок, старок, житнівок et caetera. Тільки й говорилося: прошу подати оселедця, тому — чечугу, тому — омара. А там перчику, сардини, баклажани, картопельку . . . І знову: „Чом же ви не п'єте . . . то, прошу пана, райські сльози!“ „Еее, голубе, та ж бо ви не в чергу! — то не по-товариськи . . .“ А на дальшому столі: „Пані, хоч крапельку, ради сьогоднішнього свята! . . .“ І в музику зубів, що працювали, в музику губ і щелепів уривалися тонкі, високі згуки хрустальних чарок та вульгарне видихування міцних спиртових випарів, крехтіння та вислови солодкої приємности, наче в якійнебудь загородній корчмоньці.

За головним столом почали балачку в інших тонах ті, що двигають складне суспільне та державне життя наше.

— А чому це, пане господарю, вживають у вас за гимн „Гей, не дивуйтесь“ . . . , коли в нашім державнім та громадськім обіході зміцнилася традиція співати: „Ще не вмерла Україна“ . . .

— Ви майже відповіли собі, ласкавий пане, — відповідав задоволений тим питанням Орест: — державні традиції не закон для нас, горожан України . . . А знову це шабльон, упертість і беззмістовність . . . Співають і не відчують, як глузують із самих себе . . . Нарешті, ця пісня більш музична, більш змістовна та багата чуттям і експресією й більш надається, на мій погляд, на наш гимн . . .

— Власне, то не твій погляд, а засвоєний тобою у других . . . — підшепнув на-пів голоса Макс, але так, що чули його майже всі сусіди.

— Наче б? . . . — чомусь іздивувався Комік, але то між іншим, бо він усю увагу концентрував у своїй тарілці.

— Та облиште хоч ви патріотичні теревені плести . . . Зоставте це старшим од себе . . . — І по короткій павзі, зітхнувши: — Як же сумно з вами, панове! . . . — сердечно й щиро завважила Сальомея й поривчасто відкинулася на спинку свого крісла.

— Бо ви не п'єте . . . Все відмовляєтесь чомусь . . . Може, вам якоїсь перцівки, шафранівки, або тих каїнових слізок, чи чоگونهбудь веселого налити . . . Випийте і зразу станете, та й ми всі з вами, щасливими, мов боги, — урезонював панну сердешний Макс і налив їй одразу кілька келішків.

— Коли не п'ється, любий мій, оте ваше марудне й неп'яне для мене питво, — ще більш сумовито й загадково сказала Сальомея.

— Що з вами? . . . Може, хворі . . . може, вас наврочено, — турбувався Комік.

— А, може, встигли вже випити, якої, борони Боже, отруї . . . Кажіть, признавайтесь . . . То ж скандал буде! . . . Не обходить мене

ваша доля, але ж концерт і вистава пропадуть без вас . . . Біжу до вашого імпресарія, нехай рятує справу і честь нашу . . . А він у нас знаменитий чаклун . . . Усі хвороби знає . . .

— Сидіть спокійно і пильнуйте краще вашої чарки, — владно заявила артистка. — Якось то воно буде й без ваших чаклунів . . . і концерт ваш одбудеться як-слід . . .

Чорні бузьки збирали перший посуд і подавали буліон. Публика трохи охміліла. В салі тап'єр грав „Alpensymphonie“ Штравса. Лиця почервоніли, й язики розв'язались. Очі заблиснули ситою радістю і щастям . . . Ігор почував себе розкішно. Сусідкою мав молоду паню, що загубила свого чоловіка ще під час боротьби з гетьманом. Здається, він виїхав з добровольцями, а вона мусіла вже з Українцями. Де він, не знає, але тим майже не турбується. Оповідала, як стала „Українкою“, як звикла до мандрівок і вкупі з тим до уваги й ласки першого-кращого мужчини, яким узагалі має щастя подобатись. Розфантазувалась, наче інститутка в дортуарі, ввійшла у смак свого оповідання й не помічала, що сусідка її праворуч чеснотлива й соромлива, слухає її лише одним вухом, а Ігор потонув у далеких думках та стежить за поведінкою пані Лариси. І вона бідна, дійсно, як капітан на пароплаві в час небезпеки. Кермує метр-д'отелем, упливає поглядом і словом на нього. Має в гадці кухню, буфетну, цілий асортимент пляшок, а журить голову підгорілим пирогом, чи соленою не в смак рибою. Ігор пильно шукав її погляду, щоб хоча на хвилину розірвати її клопотливі думки та прояснити зажурене чоло. А зустрілись поглядами, то підніс чарку вгору та мовчки випив одночасно з нею свій келих. Усміхнулася тихо, привітно і в той же мент споважніла, бо слухала свою стареньку сусідку. Подавали рибу, різне м'ясо, птицю і взялись за вино. Радий тому господар, із захопленням хвалив свою марку, свої виноградники, свого майстра-винороба. А вдячні гості пили й перехвалювали. Почалися промови. Нудні, нещирі, банальні. Хвалили себе за політичний розум, за далекозорість. Роз-

писували свою роботу на користь народові, та любов до нього, а вкупі з тим його темноту безпросвітню, хамську невдячність і дикунство. Посипались мало цікаві, майже анекдотичні пригоди, спостереження й факти. Галас стояв у салі над столами, наче в доброму шинку під час ярмарку. Господар почував себе іменинником — радів і сміявся назустріч усім.

Сальомея, темна, мов хмара перед бурею, нудна, сиділа й не мала чим зайняти свої вільні руки й увагу. Докучили їй дотепи напів-п'яного Коміка, солодкувато-уважного режисера й ота загальна п'яна й сита нещирість. І схилилась вона до вуха Максого та просила його помінятися місцем із Ігором. Він згодився для неї на таку жертву — на все згоден... Перейшов до Ігора й переказав йому бажання Сальомеї. Стисло за серце Ігора якесь передчуття солодкого, таємного. Оволодів собою легко, спокійно встав та підійшов до Сальомеї. Вона також тремтіла від радості, хвилювалась та ховалася з тим у білу серветку. Просила сісти поруч, пильно дивилась йому в очі й питала:

— Чому ви так непривітно, навіть наче вороже ставитесь до мене?...

Хотів заперечити їй, але вона рухом заборонила йому говорити і провадила своє:

— Не відмовляйтесь, почуваю, що холодом віє від вас на мене... А, тим часом, я певна, що з цілого натовпу тут присутніх лише ви та я не мачали уст своїх у тім маснім фальші і брехні... Чому ви не п'єте?...

— Пив уже радо з приємним виключенням того загалу...

— Значить, я помилилась... Хто ж вона?...

— А, може, то був він?... — усміхнувся Ігор. — На що вам?... Це мій секрет...

— Боже!... — скрикнула обурено Сальомея і вдарила маленьким кулачком по столі: — чого ви оце мучите мене своїми тайнами та загадками!... Я не звикла до того...

— Бачу і знаю.

— Як? Від кого?... Певне, від пана Ореста?

— Так...

— Так і я знаю багато про вас, і від нього ж...

— Тим краще, не буде потреби себе рекомендувати і знайомити...

Чи не правда, це таке нудне й таке зайве для нас...

— Але пан Орест, певно, вас мало знає, бо таким, як бачу вас сьогодні — не сподівалася вас зустріти. Він малював мені вас цілком инакшим... Чи не обставини, люде та повітря оце так змінили вас?... Ви наче закам'янілий якийсь, байдужий, невразливий такий... А я ж знаю — ви завжди буваєте таким лагідним, оксамитним, а не суворим і жорстким, як сьогодні... я хочу, щоб ви стали самим собою, отим, яким були до нашої зустрічі... Бо правда ж, що це моя присутність так вас заморозила... Кажіть, не мовчіть... Я хочу знати... Я хочу чути це від вас безпосередно... — промовила майже пошепки, тремтючи і з павзами, схвильована Сальомея.

— О, таке мені подобається... — звеселів Ігор. — Можливо, скажу вам усе по щирості... Я, бачите, знаходжусь тепер, чи живу в останній час під гіпнозою певних звуків, слів, імен. Не факт впливає на мене, а певний звук, що супроводив той факт. Не подія, а слово. Не людина, а її ім'я, як певний комплекс звуків... Ваше ім'я — до божевілля страшне для мене. Я жахаюсь його отак якимось несвідомо, чисто інстинктивно, як безодні дикої пристрасти, як отої ненажерливої сили похоти, безоглядної, впертої, жагучої, що межує зі страшними злочинами й муками... Не відаю чому — в життю я не зустрічав жінки з таким ім'ям і такою вдачею. І, можливо, Оскар Уайльд своєю незрівняною „Сальомеєю“ удмухнув у мою душу отой сліпий, дикий жах того імени. Від пана Ореста чув чимало про вас, але ніякого сліду ті оповідання не залишили в моїй душі, чи пам'яті. Я, наче, не чув їх... І ось перший потиск руки, перше питання ваше, наче зародило там, у глибинах моєї психіки, отой таємний і могутий жах...

— Для вас, як для поета, це така безодня цікавого, — вставив свою репліку Комік. І на мовчанку їх додав сміливо:

— Коли б артистці зустрівся такий характер у якійнебудь драмі, так то ж рай для неї був би! . . . Чи не правда, наша славна Рашеле? . . .

— Пане артисте, можете zostавити нас і без гвернера.

Комік покiрно схилив хмiльну й важку вже голову, встав та перейшов до панi Лариси. На столах зосталося лише вино й десерт . . . Дозволено курити, й дим цигар густо огорнув блаженнi, розчуленi i блискучi обличчя гостей.

„Орфей у пеклi“ драгував збуренi пристрасти. Вино лилось по шлунаках i огрiвало демонiчною ласкою ситi тiла. Дами пiд промiнням ласих чоловiчих поглядiв солодко воркотили й, наче голубки на даху, непомiтно пишалися своїми принадами — драгували самцiв . . .

Банкет досяг свого апогею . . . Нiхто й не помiтив, як на дверях веранди з'явився хлопчик i, порозумiвшись з господарем лише поглядом, зараз же кудись iзник. Через хвилину в хаотичний шум оживленої, безсистемної бесiди почав уриватись якийсь владний, веселий ритм примiтивної музики. Високi клярнети, що пронизували вухо сталевим своїм тембром; закликливі привабнi оксамитнi піколя; розважнi, упійливі скрипки та незадоволено суворi, буркiтливі басолi, пiд проводом цинiчно простакуватих кастанет — складали оригiнальну оркестру, що починала якийсь похiд.

Всi гостi встали зза столiв та пересiли на садовi лави, що приготовленi були в палисаднику перед просторим пляцом для гри в крокет. За музикою, обвитою виноградними лозами з листями та китягами, йшли також чудернацько прикрашенi дiвчата i хлопцi. Розцiлованi богом Бакхом, iз блискучими очима й непокiрними рухами, переплетенi однi з другими в чудних пристрасних обiймах, йшли вони i в ритм музики дико пiдтанцювали та пiдспiвували. В мiцнiм їх колi йшов — не йшов, волочивсь могутний, iз спижевим тiлом, бородатий фавн.

Гарно зігнуті роги його, наче роги гірського цапа, були обвинуті червоними стрічками, що маяли в повітрі, а на кінчиках їх дзвонили срібні дзвоники. Обгорнутий у клубах баранячою шкурою й по голому тілі перевитий лозами винограду з китягами, ніс він у одній руці ясеневу дійницю з винами, а в другій високу герлицу, прикрашену синіми, білими, жовто-гарячими та червоними стрічками з листям винограду. Він не йшов, а наче огинавсь, чи жартував через плече з молодою пастушкою, що тручала його ззаду в плечі, мов упертого улюбленця свого, круторогого барана в стаді, й солодко усміхався. На голові, на розпущених по плечах золотих косах у неї лежав вінок із виноградних китягів, перевитий червоними стрічками. В коси вплелосся листя та білі повійки. Біла сорочка спала з одного плеча та обрямлювала високу, наче висічену з родоського мармуру, тверду і гарну грудь. У червоній запасці, боса, в лозах і листю винограду, вона весело, дзвінко сміялась і на якісь до цинізму отверті слова фавна, жартуючи, підтручувала його все вперед та вперед . . .

За ними на великій бочці, що посовувалась на малих колісцятах, уквітчаній також густо квітками й лозами, сидів бог Бакх. Череватий, із червоним, п'яним лицем, безсоромно розхристаний, цинічно балакуєчий і гостро-дотепний, їхав він і коряком із баранячого черепа роздавав усім навкруги вино з бочки, та розсилав дотепи, від яких стелився за ним регіт натовпу, що коли-не-коли глушив і пісню й музику.

Приїхали. Стали на пляцу й почали перед богом Бакхом дикі танки з пастушкою на чолі. Музика оргієстично завивала й раз-у-раз скорочувала ритм. Фавн із сопілкою в губах підтанцював то з одного боку, то з другого, та все поривався захопити у свої обійми молоду красуню. Ще крок, ще скок і зусилля, і ось у скаженому танку фавн ловить дівчину за стан і тут же, під акомпаніємент дражливої музики й екстатично-безстримного ритму танку загального кола, тручає її на землю та просить словами й рухом ласки, просить у неї кохання.

Рознуздані пристрасти рвуться на волю. Дівчина опирається — фавн лютує й силою хоче взяти своє. Йде боротьба смертельна. Під жагучими поцілунками та в залізних обіймах фавна вона вже затихає, наче в чарах і розкошах перших акордів кохання. Пастушка наче розімліла від солодоців п'яного щастя. Фавн, певний у собі, сміливо розв'язує на ній пояс і, задоволено прижмуривши маленькі, масні очі, на хвилину німіє в щастю, в передчутті таємної, світової насолоди. А вона, лукаво усміхнувшись і підморгнувши до гурту, широко розмахується та дзвінко дає йому долонею по лиці. Відляск пішов луною. Дівчина, мов перепилиця, злетіла з землі і вкупі зо всіма подругами, що, мов розірвані нитки намиста, розбіглися з кола, сховалася в кущах. Музика ввірвалася, лише якось жалісливо і рвучко скиглив клярнет . . . Натовп реготався. Фавн метнувся за дівчиною, необережно зламав герлигу, розчавив дійницю і став ніяковий. Угледів недалечко червону запаску її. Прожогом кинувся до неї і, вхопивши в руки, блаженно всміхнувся до неї. Солодко понюхав, припав устами й лицем своїм, пригортаючи до грудей і уст своїх. Цілував і пестив її, як найдорожчу пам'ятку любки своєї, а опісля диким страшним голосом нудьги й горя заревів-заплакав. Гори вторували йому, і природа сама, здавалось, посмутніла від того надприродного, велетенського болю і скарги . . .

Але тут ізсунувся з бочки почварний клипоногий Бакх і, поклавши на плечі фавнові свою крючковату руку, іронічно усміхнувшись, запропонував випити з коряка цілющого напою. Той випив, і роз'яснилось його велике чоло . . . Так пили і всміхались один до одного. Нарешті, заспівали спокійними, задоволеними голосами й обнялись як добрі приятелі . . .

Встав фавн, сів укупі з Бакхом на черевату бочку, й рушили в кущі, знову роздаючи всім навкруги живлющу, чарівну силу радості й щастя життя. І гучна пісня щастя й радості розіслалася шляхом за ними . . .

Похід зник із очей глядачів . . .

Зчудованих і замислених гостей запрошено знову до столу на каву й чай.

IV.

Ігор зостався на місці під вражінням усього того, що відбулося перед його очима. Стояв у задумі, спіраючись об колюмну дикого каміння. На ній стояв вазон з чималим деревцем, густо уквітчаним квітками пишних бульденежів. Як стояв, так і зостався зосереджений у собі, наче скам'янілий. Гадав, що слабенька композицією сцена, може, відломок чи зблідлий одбиток старого минулого, все-таки ховає в собі, як і оте все живе навкруги, певну суму поетичної краси — жагучість південного сонця і пристрасть первісної людини. Отой бакхічний хміль не виноградного соку, а самих соняшних промінів; оте гаряче й вабливе тіло в його безсоромній наготі; лози винограду й червоні, як сама жива кров, стьожки на клубах у фавна та пастушки — зберегли через цілий простір часу свою внутрішню красу, свою ідею й силу. Момент екстатичного любовного акту з запаскою дівчини — факт якоїсь містерії любовної — цієї вічної божественної сили в живій істоті . . .

Навкруги затихло все; лише гомін піднесеного тону захоплення й радости плив із веранди й по садку широкою хвилею. Ігор стояв і майже не дивився в той бік. Якось несмачно було повертати до гурту. Але враз око його майже влипло в гурток людей, що, похитуючись, плентався від веранди. Серце завмерло від страху — усвідомити собі реальність цієї примари; лице паленіло і, здавалось, морщилось од сорому, а очі сліпли, щоб помилитися в тім, що бачать: посередині гуртка була пані Лариса, така неподібна до себе! Розчервоніле, наче припухле від спеки й наркотиків лице; блискучі, темні очі; розвіяна зачіска, нетверда хода — свідчили, що вона була майже оп'яніла. Вів її під руку Комік, який що-тільки сам ледве держався на ногах; здавалось, ось-ось упадуть обое. Неслухняний язик його щось белькотав, і мова його була неясна й невиразна . . .

Ця сцена збурила кров у жилах Ігора, й першим свідомим рухом його було кинутись їм назустріч та сховати від людських і своїх очей паню Ларису. Але в той же час він помітив, що за ними стежить Орест, який вийшов уже з веранди. Вони йшли на нього. Ігор приріс до колюми і сторожко наслухав за їх кроками, пильнуючи особливо за тим, щоб його ніхто тут не помітив . . . Пройшли мимо — і ще один незначний деталь майже смертельним жахом огорнув його серце й непоправним горем запалив його свідомість . . .

У руках пані несла, розбризкуючи на сукню, келих недопитого вина, і, проходячи повз нього, чув, скаржилась, що не прийшов випити, як обіцяв їй іще сьогодні. Та тут же помітив, що в боковій кишенці білого вбрання артиста був устромлений десертний ніжик і видельце . . . Ця дрібна, але характеристична для моменту ризика напівсвідомого стану п'яного майже шірвали Ігором до них із метою розлучити цю пару, це єднання високоповажаної й огидної істот, паскудника і вбиту горем жертву нещасливої ситуації та вимкнути її рам'я з його руки. Зрозумів ясно й недвозначно, що це був невдалий протест і свідоме бажання довести себе до такого стану, щоб тим голосно проклямувати страшну свою нелюдську муку й жаль останніх днів. Але з формою того протесту Ігор не міг годитись і карав себе, що не застеріг її в тім, та тепер було вже пізно . . . Слідкування за ними Ореста й його кроки затримали Ігора на старому місці. Група сховалась за чорними кипарисами — там стояла софа, де вони й присіли з тихим гомоном.

Через хвилину Ігор учув грубий роздражнений голос Ореста, й отой небезпечний тон примусив його бути свідком дальшої сцени між подружжям.

— Пане артисте, прошу вас позбавити мою дружину вашої милої опіки . . . Далі вже я сам нею заопікуюсь . . . — далеко нетверезим голосом говорив осатанілий Орест . . .

— Я... я нічого... ми трошки разом випили... Як казала пані... на похороні її щастя й надій молодости... — дурновато виправдувався артист і комічно розшаркувався перед Орестом.

— Гаразд, гаразд!... Я про те не питаю... Можете залишити нас на самоті, — гримнув у нетерплячці.

— Вибачайте... я... я піду... — і поплентався у глиб парку.

Орест почекав, поки той одійшов далі, а опісля бистрим, якимсь хижацьким рухом ухопив дружину за руку й обурено струснув нею.

— Що це ти виробляєш!... Я тебе питаю, що це ти собі дозволяєш?... Справляєш оце на людях якийсь безглуздий похорон свого щастя... Ха—ха—ха!... За пізно... за пізно, бо ж знаєш, що своє щастя ти давно вже закопала в землю... Але то мене не обходить... Я лише вимагаю від тебе пам'ятати одне — що ти носиш моє ім'я, й є хазяйкою мого дому... А я не дозволю нікому соромити мене на цілий світ... Що це!... Чистий скандал!... Хазяйка дому, мого, пошанованого всіма, дому, злигалась із отим негідником і паскудить моє добре ім'я, мою славу, мій дім... Що це за номер такий?... Такого ніколи ще не бувало... Га? Кажі мені, питаю тебе...

— Залиши мене... — простогнала пані Лариса.

— Прошу я вас, упилася, мов остання повія в шинку, й нехай люде зглядаються на тебе?... Чудесно!... На мою дружину, на матір мого сина... Мило, їй-Богу... Та ти вже й не розумієш, що за сором чиниш... Що це ти вигадала, кажи... — трусив її нещадно Орест.

— Не можу я тобі вже нічого казати... Був час — тобі я говорила...

— Що!... — скаженів Орест і трусив нещасну жінку, мов грушку, за плечі. — Так ти мені не скажеш?... Знайшла вже собі довірену особу, кому так охоче слиниш про наше життя, про мене...

про свої заведені надії, своє — тобою ж розбите щастя й інше . . .
Знаю, знаю . . . Думаєш, не бачу та не розумію я того . . .

— Не любиш ти мене й не поважавш, більше нічого . . . — якимось несвоім голосом відповіла пані Лариса.

— Ха — ха — ха . . . Кого любити? Стара історія й нескінчена тема . . . Тут не час і не місце про це розводитись . . . Мене чекають гості . . . Добра річ — залишили всіх, а самі пішли на рандеву . . . Вставай! . . . Щоб ніхто тебе такою не бачив . . . Уставай, підем у кімнати . . .

— Я не піду . . . мені тут добре . . . на свіжому повітрі . . .

— Огакою . . . на сором і посміховище людське . . .

— Хоча б? . . . — наче протверезіла враз вона й сіла рівно і твердо. — Я сама відповідаю за себе . . . як і ти за свої прекрасні вчинки.

— Що?! . . . Ти судити мене збираєшся . . . — побілів увесь і трусився, мов у пропасниці. — Маєш щастя, що ти мати мого сина . . . Але вкупі з тим не раджу тобі спокушати мене на кару за подібні натяки . . . — кипів і душився лютістю Орест.

— Карати? . . . Почни з того, хто почав і дійсно винен! — сміливо заявила йому пані.

— А так? . . . Гарзд! . . .

І замовк на хвилиночку, наче розгадуючи, як далі бути. І враз, наче оскажений пес на ланцюзі, кинувся та почав тягти паню Ларису в кімнати. Вхопив за руку й потяг за собою. Вона зпочатку огиначалась і просила пустити, а далі пішла, мов покірнa овечка на мотузку. Низько похнюпила голову, йшла безгласна й безвільна, мов рабиня після невдалого бунту проти свого суворого володаря. Йшла покірнo, але горда своїм протестом і байдужа про дальшу муку і страждання безщасного, безпросвітнього життя. Йшла й не шпоталась уже слухняними своїми ногами за більші камінчики, що вкривали стежку саду.

Ігор, мов із вищого якогось наказу, стежив здаля за ними. Бачив Ореста, оту людину, яку так легко назвав своїм приятелем, і котра нераз у парубоцькій компанії проповідувала шлюбне життя як вищу форму людського співжиття за його якусь сакраментальну таємничість і красу; за його здібність сповняти вщерть самотню душу людини теплом і сонцем особливої якоїсь родинної любови жіночої, такої необхідної для творчої, розумної праці мужчини. Солодкий проповідник — людина, яку допустив до свого серця й душі — в ролі ката!... І ката дійсно пляхотної і прекрасної жінки, яка безперечно, може, і здібна дати гідному того таке потрібне сонце й ласку в житті...

Якась страшна нервова пропасниця трусила Ігором од обурення, образи і протесту. А в той же час, мов пов'язаний із цією істотою однією думкою й вірою, несвідомо йшов кривавими слідами її, як Петро за Христом, шляхом, де, бачив, капали пекельні сльози одчаю і краплини крові до останку розбитого серця її. Вони пішли східцями на поверх у її кімнати. А Ігор підійшов та оперся плечем об високий платан, що мов батьківськими певними руками охороняв її спальню, й думав своє й горів у вогні ненависти до Ореста, до того всього, що дає йому, нахабі, право на таке поступовання. І знову вчув із другого поверху, куди, знав, зайшли вони, суворий нестриманий окрик Ореста, якісь безглузді допити його й погрози й, нарешті, різький стукіт та здержані й тихі протести пані Лариси. Згодом по всім тім доносився лише щирий, голосний плач. Плач зо словами, яким плачуть лише малі покарані діти, відчуваючи образу в самій карі... Ще хвилина, і гримнули важко двері, заскреготав ключ у замку, й поспішною ходою вибіг Орест, повертаючи до давно покинутих гостей...

Довго-довго стояв Ігор під вікном пані Лариси, і все там було тихо і спокійно, і як вірний паж не відходив від своєї дами, поки не впевнився, що вона напевне заснула... Думки роєм тислись у голові, а в грудях стояв якийсь тупий, незрозумілий біль, та було сумно-

сумно. Шішов по алеї у глиб парку. Обійшов його навкруги й повернув до будинку. Щось вабило, щось кликало туди. Вступивши лише на поріг салі, де молодь влаштувала танці, помітив блаженне, осяєне щастям і захопленням обличчя Ореста, котрий так пильно виробляв якісь неестетичні рухи руками, ногами й цілим своїм тілом. Поруч його в досить граціозній позі, майже нерухомо, стояла Сальомея та повівала в задушнім повітрі у такт музиці своїм плащиком.

В перший мент Ігор не зрозумів, що й бачить. Особливо його приголомшила ота така дивна психіка Ореста — не то тупого злочинця, не то хитрого політика; дивно й лячно стало, коли згадав, що хвилинку назад він отими руками, як дикий хам, може, й бив свою дружину, якій світ зав'язав, і ось тими ж руками вабить, мов той, що має на те право й силу, другу, другу обіймає й горне до пустого свого серця.

Але незабаром зрозумів багато, бо нагадав собі, що плястичний танець був його божевіллям. Усе здавалось йому, що загубив свій талант, не віддавшись змалку науці плястичних танців. Утратив час, а тепер уже пізно. Але охота до того була смертельна. І ось у-ряди годи тішив себе й гостей отакими імпровізованими танками. Ото ж то його була ідея й постанова танцю фавна з пастушкою, якими пишався, що відновив старовину та її красу й мудрість. А оце й сам виступив на сцену...

Сьогодні мав чарівну партнерку. Панна Сальомея наче родилась до того. Сама постать її свідчила вже про це — здавалось, наче зійшла з якоїсь смирнської вази і стала до танцю. Тонко відчуючи ритм музики, блискавкою орієнтувалась у настроях і тонах її та багатими рухами й мімікою вдало ілюструвала те, що відчувала. Вона дійсно чарувала самим лише рухом пальчика, чи рухом брівок... Салія аж стогнала від задоволення...

Але настрій салі не змінив стану душі Ігора. Різьким дисонансом ударило по нервах реготання задоволених тут, де у страшних муках вилась неповинна душа прекрасної істоти. Він поквапився вийти відси.

Побрів по кімнатах і зайшов у кабінет господаря, де старші люде пили лікери з кавою, курили цигари, відпочивали в м'яких диванах од праці за обідом та обов'язково турбувалися долею України . . . Соковитий голос вибивався з шуму:

— Так, я настоюю, що при тій страшній деморалізації, яка цілковито паралізувала всяку можливість до самоорганізації в нас, обставини неминуче вимагають од наших політичних провідників шукати помочі десь на боці . . . Тільки шляхом інтервенції західних держав можна вернути буде додому . . . Я інших шляхів до того не бачу, — говорив так дуже старий екс-професор і екс-посол одного з наших урядів.

— Я цілком згоден із паном послом щодо потреби інтервенції, бо ж ми дійсно рішуче нездібні до будь-якої організації . . . Дозволите зазначити — я був свідком багатьох спроб організації нашої еміграції, на як-найріжнomanітніщих засадах, в ім'я найріжнородніших цілей, і що ж? . . . Де збереться два-три Українці, там уже бодай два ворожих табори . . . Так між старшими, як і між молоддю . . . То вже закон української суспільної психіки — тільки один Українець може утворити одну неподільну партію й володіти непомильною істиною . . . — резонував молодший приятель пана посла, заглядаючи влєсливо йому в очі.

— Ха-ха-ха . . . Це правда! Це справедливо й дотепно схарактеризовано, — завважив якийсь голос із сіро-синьої сутіні цигарних хмар.

— Не закон української психіки, а закон некультурности, туподумства й атрофії правдивого патріотизму, — майже злісно вставив своє слово Ігор.

— Так — так . . . так — і з тим погодились деякі слухачі. А один із них сказав, звернувшись до Ігора, єхидно й солоденько підхліблюючись:

— Ну, скажіть ви нам, пане . . . Ви, як поет, живете на основі своїх особливих законів, до яких не доходимо ми, прості смертні. Ви кріпитеся якоюсь своєю особливою вірою, маєте свою вищу мету, й лише вам відомі шляхи таємного чину вищих сил. Як ви розв'яжете цю проблему: якою дорогою прийде рятунок Україні, її воля й незалежність? . . .

Чи то, може, є справа зі сфер ірреального . . . Але так чи сяк, а, гадаю, справа ця й вас обходить і цікавить . . .

— Так, то є справа наша спільна, але вирішаємо ми її, безперечно, ріжно, бо ріжними очима дивимось на світ і на факти нашого реального життя . . . — почав Ігор і закурив цигару, що робив лише в моменти особливого розумового напруження, підчас своєї творчої праці. — Я не політик, і мої міркування поета ледве будуть вам цікаві . . . Тим часом, коли охота ваша? . . .

— Просимо, просимо . . . Поет — також член нашої громади й син тої ж матері нашої України . . . Просимо! . . . — залунало прохання з ріжних боків.

— З приємністю! . . — уклонився Ігор і після короткої павзи почав: — Так, я вже згадував, що досягнемо ми свою мету лише шляхом культурної досконалости, і вкупі з тим сторожкою, рафінованою любов'ю до рідного краю. Що, правда, одного порядку речі . . . Кажу, що не можу тут нарисувати шляхів політика чи вченого, лише дозволю собі, як письменник і поет, висловити власне розуміння тої справи, нагадати цікаву паралелю з історії світового поступу. Я маю на увазі часи — сто років назад на півдні західної Європи. Час розцвіту і світового поширення нового, блискучого, барвного й дзвінкого напрямку в мистецтві — час панування так званого романтизму, а в політиці — час „Святого Союзу“ — найбільш огидного реакційного метерніхівського витвору. Самого романтизму наука й досі докладно не з'ясувала, але характер його майже всі відчули й з'ясували. То було нове слово культури. То була та нова сфера, те Нове Небо, куди заглянуло людське шильне й цікаве око . . . То була нова назва загального потягу до Волі в широкому розумінні того слова, до оригінальности форм життя . . . То була нова Весна людського буття на землі . . .

— І ось у той час щирі грецькі патріоти не захотіли далі терпіти, щоб тиран Могамед, султан турецький, садовив їх на кіл, палив та

розпинав, як те він робив досі, й вони повстали. Повстали проти свого гнобителя, Турції, не порахувавшись з європейськими „концертами“, з засадами „Святого Союзу“, не дивлячись на постанови ріжних конгресів і таке инше. Повстали отверто і сміливо проти „законного“ володаря свого . . . І почалась завзята боротьба за свою незалежність, за волю й право людини . . . Потекла людська кров сторіками; попадали сотні борців, а офіційна Європа не думала ні про яку інтервенцію, бо мусіла охороняти принципи законности й нищити гидру революції . . .

— Тоді повстає у Франції, як реакція до офіційної політики, новий політичний рух, так званий — фільгеленізм, як шляхотна спроба взяти під свою охорону слабих проти сильних, поневолених проти тиранів. І душею того руху стають люде Нової Культури, яка не знає розрахунків й побічних їм інтересів — Поети. Вони, оті славетні аристократи духа, оті післанники неба, взяли на себе обов'язок того суспільного реформаторства й несуть його переможно . . . Шатобріян, промовляючи в палаті депутатів, у ролі міністра закордонних справ, оповіщає себе щирим другом громадської волі та незалежности окремих націй. Віктор Гюго, якого можна вважати за одного з ватажків хрестового походу фільгеленів, пише блискучий збірник „Східні мотиви“. Льорд Байрон активно вступає в ряди борців і вмірає смертю героя за волю Греції . . . І ще ціла плеяда молодих романтиків цілою душею сприяють тому рухові: Лямартін, Альфред де Він'ї, Жюль Барб'є та инші. Так письменники та поети, оті апостоли Краси і Правди, заповзялись руйнувати всі заходи хитро-мудрих казуїстів . . . І вплив поезії і поетів був незвичайний . . . Ви знаєте, який він був: генерала Мезона послано в Морею. В Наваріні загреміли гармати. Таким чином, фільгеленісти, що не були політиками, зробили велике політичне діло, й фільгеленізм, що мав характер чисто літературного руху, завершився таким видовищем: міністри, депутати, дипломати, урядовці, префекти та їх помішники пробудились од сну, очутились од свого омертвіння,

піддалися непереможному імпульсові та добровільно, чи помимо свого бажання, пішли слідами поетів, які відчували вищу Правду і схоронили її . .

— І я вірю, що „краса — дійсно спасе світ“, а поезія, як її втілення, покаже шлях до того спасення . . .

— Ми живемо століття пізніше. І на місце фільгеленізму мусить стати фільукраїнізм, чи загалом фільнаціоналізм, і ми на шляху до того . . . Чи не новітній романтик, професор Вільсон, викинув такий прапор зо своїма чотирнадцятьма точками . . . Чи не поет Франції Анатоль Франс на оборону прав поневоленого Єгипту наче б учора сказав: „Відвічна земля Фта має багато права на вдячність людства. Вона ж є духовою матіррю Греції! Її жреці перші одхилили заслону, за якою була схована містерія Світу. Її прості артисти запалили іскру, з якої потім розгорілося полум'я Краси. Ще вчора святкував єгипетський прапор із нашими союзними прапорами перемогу Права. А чи ж сьогодні знову треба виставляти домагання, коли ж, на основі нового евангелія, цілий народ має право на життя?! . . . На жаль, одначе! . . . Як наука Галилейця в устах фарисеїв, таксамо слово Вільсона стало знаряддям еґотистичних примх та брудних вираховань, що під прапором справедливости все ще кермує урядами.“

— А компатріот Франса, повістяр Ромен Ролян, що був наче самітним дзвоном, і сміливо бив у вселюдське сумління, що затроєне було отрутою звірячого шовінізму . . . І нарешті, чи ж не поет-фільсоф поневоленої Індії — Рабіндранат Таґор, як протест проти анґлійських утисків у країні Сонця, зриває ознаки королівської пошани до його високого генія і жбурляє в лице тиранам?

— А чи ви самі не чуєте оце вже голосу нової, своєрідної інтервенції з боку глибшої думки кращих особистостей, що не затратили свідомости й чуття правди між ними . . . То голос святої музи, голос Поезії, що молиться не перед безсилою Антантою, а всемогучою Правдою життя . . . й вищою Справедливістю. Й я не згоджуюсь зі словами

поета, що писав давніше про поневолену Італію: „О, земле минулого! що робити мені серед твоїх могил? . . . Коли оглянеш твої руїни, згадаєш деякі імена, що поховані в урнах смерти, та звернешся, на-решті, до живих, то одні лише слова вириваються з уст: Там усе спить . . .“ Ні! . . . З того праху і крові піднесуться до Сонця свіжі парости, молоді душі, чисті душі, що вимагатимуть волі й незалежності свого краю . . . в ім'я лише отої святої Правди Неба . . . І в тім ясна будучність України . . .

По довшій мовчанці рідкі голоси:

— Ох, то правда! . . . Гірка правда! . . . — зітхали в відповідь на слова Ігора та помалу розходились.

По промові Ігора всі почували себе досить ніяково. Балачка завмерла. Явно правдиве слово обеззброїло слухачів його . . . Ніхто не насмілився більше говорити на цю тему та сперечатись із цим дорослим дівчаком, що мріє про якісь „небесні мігдали“ й живе незрозумілими їм надіями. Але зайшов сюди Орест із Сальомеєю й попрохав гостей їхати до театру. Пароплав уже підходив до пристані . . . Всі легко відітхнули та заходилися збиратись — хто додому, хто й до театру. Ігор пішов до себе в кімнату.

Почував нутрішнє незадоволення, якусь психічну нестравність, що вмшався в балачку з тими зарозумілими і сліпими політиками живота. Крутнувся по кімнаті, наче шукаючи місця, де б заховатись од себе самого, але вмить опанував собою, розправив груди, й вийшов на балкон, що, мов гніздо ластівки, повис над кручею, над самим морем . . . Сів у спокійне крісло й занімів тут під милоу колиханку хвиль . . .

V.

Через годину Ігор одкрив очі і зрозумів, що солодко спав із книжкою в руках, а коли заснув, того й не помітив. Приємно випростувався, солодко позіхнув. Навкруги було тихо. Згадав, що майже всі поїхали

до театру сусіднього курорту. Освіживши лице після сну, Ігор одчув особливу якусь потребу руху й пішов у парк.

В одноманітному процесі ходження аналізував почуття, що перемагало все, й викрив, що то було якесь заховане пошукування — чого, чи кого, не відав. Була якась болюча потреба душевного єднання з якоюсь живою істотою. І згадав — котра з двох зруйнувала його спокій . . . Наче б ніодна, або обидві, по своєму кожна. Йшов моторніше, швидче, наче досягав розв'язання настирливого питання . . . І коли здалеку угледів білу постать, що, мов мармурова статуя, сиділа біля чудесного газону, поруч із високим обеліском, сказав собі: „нехай рішає це сама доля!“ . . . й тихо підійшов до самотниці.

— Я, здається, пошкодив вам у вашій приємній роботі? . . . Даруйте це мені . . . Наче покинута красуня Гретхен ворожите на квітах? . . .

Пані Лариса спокійно піднесла свою голову та, не відриваючи очей од на-пів-зруйновані квітки хризантеми, показала лівцею на кам'яну лаву біля себе.

— Сідайте прошу, а я скінчу . . . Пам'ятає — забув . . . Пам'ятає — забув . . .

Ігором струсило від одної гадки, чи не випитує вона долю про його й запитав, щодо кого вона ворожить? . . .

— Не треба, не треба питати . . . Я мушу знати, чи пам'ятає, чи забув . . . Пам'ятає . . . чи закрутилась голова у чарах отої таємниці . . .

— А я гадав, що то на адресу кого іншого . . . Яка шкода! . . . — згадав усе й порівняв із тим, що бачив . . . і майже не повірив, що воно йому не снилось, таке якесь дике й неможливе . . .

Пані на мент ожила й наче майнула якимось білими крилами радості перед очима Ігора. А зараз же покvapно й сумно замкнула темні її та поволі схилила свою голову на буйні роги Фавна, що майстерно вирізьблений був у високій спинці кам'яної лави.

І відчув Ігор, що таке немиле відношення до панни Сальомеї вражало його, бо воно було цілком безпідставне. Знайшлося і оправдання її вчинків — вона того не шукала. У грудях щось стискало серце, а думка тремтіла від дразливої ситуації.

Тимчасом привичне око мисця спокійно нотувало обстанову: на легенькому весняному повітрі майорів свавільний кучерик її зачіски . . . Надлетіла бджола і злякалась його. В теплім повітрі було тихо й пахло якоюсь мішаниною ароматів од квіток, що росли в газоні. Від старої берези, що похилилась над собою, падала тінь і наче вказівка годинника відзначала відрух вічності. Вгорі, в високому, майже синьому небі плавали білі хмарки без шляху й мети. Тиша парку наче прислухалась до гомінливих хвиль моря, що оповідали горам сумовиту легенду старовини. І знов, як колись, устала перед очима Ігора постать отої закоханої Гелленки, що послала своєму коханому чарівну одіж, щоб привернути його любов і тим утратила його на завжди.

— Чи довго то ще буде? . . . Пане Ігоре, чи довго? Яка нудьга! . . . яка божевільна туга. За рідною землею, за рідною хатою . . . За тим усім, про що мріялось, і чого не дав мені той, із ким я так випадково звязала своє молоде життя . . . Я ненавиджу цей маєток, і душа моя не може далі жити без того повітря, де я народилась і виросла . . . Скажіть, бо ви знаєте . . . бо ж ви один щасливий між нами . . .

— Чому, пані? . . . перервав її зі щирим здивованням Ігор.

— Ви щасливий, бо як поет — озброєний чудесним даром знати все через простір віків і країн . . . як філософ — здібні, не так, як загал, глибоко й мудро кваліфікувати кожний момент сучасности . . . Ви щасливий, бо, як надлюдина — ви мусите боротись лише з незвичайними умовами людського життя.

— Чи не марите ви, пані? . . .

— О, ні . . . коли б я могла заснути так, як спить поет. І щоб марилося мені, як і йому, так довго й так барвно . . . Що вам наші

дрібні муки й наші страждання? В вашій якійсь там світовій схемі все це видається таким потрібним і таким нормальним . . . І ота туга розірваних родин, і сльози покинутої матіррю дитини . . . і кров . . . і трупи . . . Руїна й голод . . . І ота ціла революція світова — то лише необхідний і неминучий крок вічності . . . Щасливий ви — я вам завидую від цілої душі.

Піднесла голову, зручно сіла й наче втопила свій погляд і цілу істоту в чарівне ество свого сусіда, чекаючи від його відповіді. Але Ігор чомусь мовчав. Усмішка згасла, наче літній вечір у степу. Сарказм замінила журба, й зацікавила постать його. Дививсь у землю й бачив лише, як старий стовбур берези обліпили жваві мурашки та сотались по його білому тілі — непосидюще сотворіння! . . . а серце боліло . . .

— Чому мовчите, пане Ігоре? . . . Невже й вас ізрадило ваше щастя? Невже наша сліпота захмарила й вашу прозорливість? . . . Чи дрібнота нашого життя спутала й вашу далекосяглість? . . . Ось послушайте . . . цікава картинка! . . .

Пані Лариса покрила своєю рукою руку Ігора, що спочивала на білій кості елеганської закарлючки . . .

— Учора тут на вашому місці сиділа дрібна людина сучасности . . . Без ріжних талантів, із отих, що на кожному кроці охають і дивуються світовій красі і сичать при всякій спробі людських змагань . . . Отакий собі ситенький добродій. Сидів, замислившись, як і ви тепер, а потім так патетично зітхнув і поетично сказав: „Ой, як гарно в цім парку, а в маленькому рідному садочку таки краще! А знаєте, пані, в мене дома сад який! Сам його садив, сам груші щепив . . . і черешня є нащеплена . . . отака біла, тверда, солодка . . . й вишні є, оті великі, святойванські . . .“ І, тяженько зітхнувши, додав сумовито: „Коли б хоч вареників попоїсти з власними вишнями! . . . Нічого б більше й не хотів у життю!“

Пані весело розсміялась . . . Роз'яснилось лице і в похмурого Ігора. Він якось без потреби поправив капелюх на голові, зручніше сів, щоб бачити як-найкраще паню й розважно відповів:

— Ви, пані, безпідставно одарили мене такими чарівними рисами, що дійсно заздрісно стане й будь-кому . . . Я, на жаль, не володію тим даром і грішу таксамо, як і всі навкруги мене. Я ваш брат і товариш нещастя . . . І як болуче торкнула моє серце ота ваша божевільна туга за рідною землею, за рідною хатою й тими, що в хаті залишив і я . . .

— Наче ви, як поет, не вільний од впливів тих нечисленних епізодів свого життя, які роєм, напевне, тяглись за вашим льотом метеора між ними? . . .

— Нехай так, але кожний епізод має свій реченець впливу — мент, чи роки . . . А знову — епізодом він став для майбутнього й могутю, осліпливою силою в сучасності. Бувають знов епізоди, які наче вогонь у ватрі — сьогодні попеліє, а завтра бере під себе цілий обрій життя . . .

— А що . . . і в вас може так сталося? . . .

— Так сталося . . .

— Що є тому причиною? . . .

— Революція . . .

— Боже . . . Невже вона може бути причиною чогось доброго?

— Ха-ха-ха . . . Яка ж бо ви, пані, непоправна реакціонерка. Вас не варто наділяти за це і крихтою того дару, що принесла революція . . .

— Бога ради, дайте мені хоч знати яке-такє щастя . . . Нічого не хочу . . . нічого . . . нічого . . . тільки щастя знати.

— На жаль, пані, революція як і сонце — світить і добрим і злим . . . Ви маєте вже те, чим одарила вона багатьох.

— Так! . . . Я згодна з вами. Я маю від революції те, чого не мала й не знала досі — я маю незмірну, могутю Тугу . . . за тим, що залишила там . . .

— А це чи не найбільш коштовний дар, яким могла одарити революція наше духове життя . . . Мені здається, це є тим щаблем, який підніс нас іще вище до неба . . . до щастя, або хоча скермував наш зір і крок у тому напрямку.

— Але ж це мука, тяжка, нелюдська мука . . .

Пані майже в одчаю заламала руки й міцно пригорнула їх до грудей своїх, наче бажала тим утишити біль своєї душі. Хвилину-другу, і знову схилила свою смутну голову з замкненими повіками на бородату голову Фавна. І здавалось, усміхнене лице його споважніло та наче почало прислухатись новим, незнаним йому річам.

— Мука . . . — прогомонів пан Ігор, наче шукаючи форми для відповіді й ось знайшов. — Так, мука! . . . Все на землі родиться в муках, і нова форма родинних односин повинна з'явитись лише тою дорогою . . .

— Як так? . . . — дивувалась пані й раділа, що сам почав про це наболіле питання. — Що спільного між родиною й соціальною революцією в нас . . .

— А то лише, що соціальна революція родить оту тугу, оту муку, яка очищає, убагороднює й надає нових чарів і нового змісту отим закислим, на-пів-зігнилим формам родинного життя . . . Ви, певне, знаєте, що політична революція без соціальної — не творить нового життя. Так і соціальна перебудова нашого життя повинна йти до самих глибин його . . . Не повинно зостатись ніодної рисочки, характеристичної для старих форм, не повинно зостатись і найдрібнішого прояву психіки старого людства . . . І коли нові форми політичного й соціального життя йдуть через гори трупів, по руїнах старого, так і психіка людини переходної доби мусить викупатись у тім купелі страшних мук, мусить перетерпіти багато й багато такого, про що й не гадала . . . Я персонально відчував навіть певний страх, певне незадоволення в ті менти, коли бачив уже якісь конкретні наслідки революції в

инших сферах нашого життя, а не помічав навіть дрібного руху в родинному стані . . . Я бачив, що нове життя будується на піску, чи краще бере підвалинами собі не міцні, сталеві дуби, а порохню, а вікову гнилизну . . . Що доброго для нової громади може дати наша стара, ненормальна родина? . . . Нічого, крім елементів розкладу її . . . Але цей страх, на щастя, усовує свідомість, що все на світі може існувати лише в певному тісному звязку, та до того ще й у певній гармонії. Коли сталась обнова життя шляхом революційним ув одній, другій сфері, то не може зостатись необновленою кожна третя, четверта й дальша сфера, коли тільки консерватизм їх не переможе перших двох . . . Правда, тут обнова йде вже не з вульканічною силою революції, а лише покволо, вперто й основно, але за те безповоротно, на віки вічні. Якими стежками йде ота обнова — це цікава річ не лише для соціолога, але в більшій мірі для мисця, якому сфера творення нових форм узагалі найсолодша й найбільш властива . . . І оті нові форми, чи лише спроби до творення їх, найбільш помітні оку мисця, найлекше відчувають його інтуїтивні чуття ще деь там у тайниках душі людської. У первісних проявах своїх, і воно їх аналізує, синтезує в певні закони й передає до вжитку людства . . .

— Я зрозуміла вас . . . — наче прокинулася відо сну пані Лариса. — Моя туга є нова форма тої любови, яка ще вчора, може, була невдалою спробою родинного щастя? . . . Кохання без туги за коханням — не є щастя. Так? . . .

І наче б у відповідь на запитання ціла істота її злегка затремтіла. Затремтіла від розгаданого щастя. Навіть сльози виступили на очі. Пані Лариса сором'язливо вихопила хусточку та витерла добірні сльози, що почали набігати. І щоб не дивитись у лице співрозмовника повернулась раптово до Фавна та міцно обхопила його кудлату голову. Але Ігор мовчки стежив за нею. А вона то буйним поривом обхопить на мент кам'яну, зелену від моху голову Фавна й замре в обіймах, то

знову відхилиться, загляне в лице страшній потворі, розсміється та, сівши просто, починає з замилюванням пестити Фавна під бороду, гладити по кудлатій голові його та трясти за роги.

Бачучи це, Ігор голосно розсміявся і в ритм рухам тої ласки в-півголос деклямував:

*Люблю тебе? Чи не люблю? . . .
я тужу за тобою . . .*

— Що? Що, що ви сказали? . . . — схопилась до сусіда пані. — Прокажіть іще раз . . . прошу вас . . .

*„Люблю тебе? Чи не люблю? . . .
я тужу за тобою . . .*

*Бути разом з тобою — тупе мертвоє щастя,
животворним щастям є тільки моя туга . . .“*

Пані, зворушена від радості, простягла руки назустріч тим словам. І, прийнявши в душу свою те нове, що знайшла сьогодні несподівано, врочисто замовкла та, похиливши свою думну голову на руки, схилилася над столом. Настала довша мовчанка. Наче якесь таїнство відбувалось у тій мертвій непорушності й мовчанці. І то була правда — у глибинах серця святилася стара, невиразна любов у таємничу силу туги. У сферах думки йшов складний новий і приємний процес аналізи минулого почуття й односин та порівняння з сучасним. І то старе, наче торішня лущина, легко відпадало, а гарне, здорове й добірне зерно ставало ясно перед очима . . . А охочий Ігор своїм оповіданням допомагав у тім, підказував, освітлював усе, що зосталось у тіні.

— І як наслідок такого єднання й споріднення, — казав він, — туга така з'являється завжди під час розлуки. І то цілком нормально. Але не в тім глузд тої туги, що тут згадуєш те, що майже не помічаєш там, дома. Що там стає просто наче обстановою твоєї хати, твого життя, наче стілець, наче вазон із квітами — ходиш, живеш, дивишся —

і не помічаєш. Навіть у багатьох випадках і не цінуєш свого багатства, не углиблюєшся у красу і зміст того раю, того щастя, яке мавш, бо воно стає звичайною атмосферою твого життя, тим повітрям, яким ди-хаєш і не відчуваєш його. І щастя перестає бути щастям, бо воно у твоїх руках. А дух людський, який ніколи не годиться з певним станом, а все шукає, все змагається, все творить; який не знає щастя, як чогось постійного, трівого й незмінного, а бажає, щоб воно наче річка текла, наче небо грало фарбами, несподіванкою, живою красою руху . . . Але мало знайдеться таких, що мають це щастя як норму, що-дня, в буденному своєму життю . . . Його мають там лише ви-брані істоти . . . І ось тільки здалеку, розлучившись з тим, що мав, починаєш одчувати утрату, розумієш, що згубив, шукаєш шляхів до повороту його. Починаєш тужити, й туга та освітлює згубу, убагороднює, підносить і освячує й того, хто тужить, і те, за чим тужить. Завмерле, чи неактуальне життя любови розбухає тут наче зерно в си-ровій землі, та дає розкішну квітку актуальної туги, що творить нові форми, нове життя нової щодо суті людини.

— Яка ж роля в тім революції? . . . Так було з-давніх-давен зо всіма, або хоча з кращими особистостями під час розлуки . . . — запитала пані Лариса, та наче з викликом піднесла високо голову.

— Одиниці не перетворюють життя загалу. Відбувалась родинна ре-волюція, а загал моривсь у старих, мохом оброслих формах шлюбу. Революція ж поширила це явище до загального. Ще більше, — вона переробила психіку людську у тій сфері. Примусом вона звернула увагу на потребу інших форм односин, сміливо проаналізувала старе та зробила висновки для нового, відповіднішого й раціональнішого. Примусила критично поставитись до тих форм, що були вчора, й од-найти нові, де б дійсної мети шлюбу не нищили й не профанували інтереси іншого порядку.

— Ясніше . . . конкретніше . . . — нетерплячилась пані.

— Сьогодні представники двох полів сходяться для спільного життя не в ім'я того, щоб легше нести тягар матеріального життя, бо для того, може, краще було б жити двом і більше чоловікам, а виключно для виконання високого закону живої Природи — творити нове життя. І все, що не сприяє здійсненню того закону, то є від лукавого, й повинно бути усунене з тої сфери та виконане на своєму місці й у свій час. Зостається лише чисте кохання та весь процес односин полів до моменту народження нового життя . . . І революція, кинувши таке зерно в нашу душу, виробить та дасть нам доскональну форму матеріального втілення того правдивого родинного щастя . . .

— Знаю, знаю . . . Тепер оті різні захистки, соціяльне виховання дітей і инше . . . Але ж душа, почуття матері, батька? . . .

— Це мені нагадує „святе почуття власности“ . . . Тепер воно чується як анекдота. Спроба соціяльної революції обернула вже це святе чуття в пусте місце, хоча й ціною крові. Така ж доля чекає і згадане вами батьківське чуття. Ріжниця, гадаю, лише та, що воно зостанеться повіки, тільки проявляться буде инакше, ніж досі. Досі воно було тяжким, гірким обов'язком, а стане дійсно святим, щастям . . . Вільним од бруду й тягарів матеріальної боротьби життя, яка його й робила прокляттям свідомої людини.

— Гаразд! . . . Але я все-таки не бачу нічого кращого в тій перспективі. Ні, не увільнить батьків од певних обов'язків, але вкуші з тим зрівняє їх із німою твариною . . . Тепер ота полігамія, поліандрія і все зло, що поєдналося з ними. А де ж ота свята туга, ота чудесна боротьба, оті каскади творчости прекрасного в ім'я нової високої мети життя? . . .

— Там, там! . . . усе це в будуччині, в руках отого нового життя, яке дасть і нову, вільну гармонійну людину, утворивши для неї нові, відмінні від сучасних, умови життя . . . А полігамія, чи поліандрія є зло в сучасних умовах життя, коли існує „власна жінка, власний чоло-

вік“. Коли жінка й чоловік усвідомлять себе як самовартість, без огляду на інші моменти матеріальні, суспільні, то-що, тоді й буде краса, боротьба змагання, перемога й поразка. І тоді буде воля і простір для розвитку лише духовним прикметам людини, й ціла поема кохання буде відбуватись лише в тій, і виключно в тій сфері . . . І зникне зрада, зникне проституція — бо все це є наслідок рабства, й духового й фізичного. Буде кохання, воля зносин, і не буде страху за наслідки їх. Тоді жінка відчує красу й поезію материнства, а страждання матері будуть найвищою окрасою жінки. А коли вона свідомо й любовно поставиться до свого стану, то чи не з пієтизмом та вдячністю віднесеться й до того, хто дав їй щастя бути матіррю? А і з боку мужчини, — коли щастя шлюбу стане санкцією його фізичних і духових прикмет, коли для того будуть на послужі всі сили його істоти, то неминуче в його буде потреба кокретного втілення того в живій істоті, потреба того, що є гармонічним комплексом тих змагань і тої боротьби. І не лише свідком, згадкою, — але наступником і вічною піснею того щастя. Дитина буде не вигадком, не несподіванкою, а останнім акордом творця, який шукає його, бо хоче й мусить жити в вічності. А коли поет любить і невдалу сторінку своєї поеми, коли мистець-маляр із болем серця розлучається з ескізом свого твору, коли різьбар любить і дику скибу каміння, де творча інтуїція його вже бачить контури майбутнього втілення його світлої ідеї, то людина — цей поет і мистець, чи не буде любити, й чи зможе не любити твір, куплений дорогою ціною, твір, який обіцяє йому найбільше активне життя, творче життя його духа й тіла в Вічності . . . А життя в Вічності це та могутна сила, яка веде людину по шляху в Небо. І цій силі можна доручитись, не боячися зради . . .

— Так, так! . . . Все це гарне й можливе, але колись у далекій будучині, не для нас. А тепер що? . . . Одна туга, одна мука за ласкою й любов'ю в того, хто вважає тебе своєю рабинею, своєю власністю й ціною наших жіночих страждань будує славу родинного вог-

нища, а цінить його не вище, ніж бродячий пес клопоть соломи . . . — крізь слова брєніли вже в пані Лариси одчай і сльози. — Все те не для родини, не для виконання високого наказу природи, а ради людського ока, в ім'я брєхливої моралі та фальшивого спокою . . . І, головне, що так у всіх і всюди . . . І ніхто не знає шляхів до иншого кращого, хоча багато вже потребують та шукають його . . . Де ж вони? Де, пане Ігоре? . . . І з гістеричним плачем вона припала лицем до його руки.

Та Ігор мовчав, чекав, щоб зо сльозами сплила та вага й обра́за, яку не могла довше носити, не поділившись горем із кимось близьким. Так буйний дощ освіжає повітря та проясняє небо, що затяглось було чорними хмарами. „Хто може плакати“, гадав тихцем „той іще щасливий. Отому горе, в кого сльози каменіють у душі . . .“ І дійсно, пані Лариса виплакалась і заспокоїлась . . .

— Що ж не радите, мовчите? — питала, не підносячи голови.

Ігор потер міцно-міцно своє чоло і сказав:

— Бо не вмію, радити не вмію . . . Але, кажуть, немає стану, з якого б не можна було вийти героєм . . . Попробуйте! . . .

— Для чого? . . . В ім'я чого? . . .

— Ви ж мати . . . для сина, якому дали життя . . .

— Так! — радісно згодилася пані. І по довшій мовчанці встала та бадьоро додала:

— Дякую вам, ви нагадали мені те, що я так давно забула вже . . . Любий мій хлопчику, синочку ти мій . . . — і зараз же встала та пішла вперед. Твердою зрівноваженою ходою йшла все вперед і вперед, а Ігор за нею.

Довго ходили вони обое по парку, зійшли до моря, й берегом моря, поки не втомилася пані до решти. Багато оповідала про свої дівочі мрії й надії . . . Як вернулися до вілли, то застали вже всіх у зборі. Чекали на вечерю . . .

VI.

Вечеряли невеличким гуртом постійні гості Ореста, декілька ближчих сусідів та панове артисти з панною Сальомеєю й її матіррю. Почували себе з різних причин у добрім настрою, в гуморі навіть. Орест, як і всі, розкішно прогаяв час у театрі, в милім товаристві Сальомеї почував себе наче школяр після всіх добре складених іспитів. Милім розкоханим оком стежив за артисткою й лише в-ряди-юди зпід брів тихцем поглядав на дружину. Глянув раз, глянув удруге й переконався, що вона забула полуденне та відчуває себе гарно.

— Певне, добре таки була п'яна, коли не пам'ятає нічого, — помишлів пошепки. — І чудесно! . . .

Та подвоїв свою увагу над келихом і тарілкою панни Сальомеї.

Балачкою цей раз опанував Макс. Люто критикував постанову п'єси, саму п'єсу та цілу драматичну українську літературу. Останнє чомусь звертав у найбільшій мірі на адресу Ігора.

— Я розумію нещасних наших акторів . . . Люде сучасности, артисти нової школи, озброєні апаратом тонкого й рафінованого мисця, вони примушені з дня на день товкти лише складню того мистецтва . . . Їм немає де розвернутись, показати себе, попрацювати, розцвістись . . . бо в нас немає ні оригінальних, ні перекладних п'єс до виконання . . . чисто мистецьких, європейських, сучасних . . .

— Я згоден із тобою, — відізався Ігор, усміхаючись, — але чому ти наче б мені соваєш під ніс якийсь несплачений вексель? . . .

— Ті ж у нас письменник . . . поет . . . Чому не пишеш драми? . . .

— Тому ж, чому ти не граєш на басолі . . .

— А справді! — майже підскочила від радості Сальомея у своїм стільці. — Чому не пишете ви драм для театру? . . . Коли б написали, я, певно, мала б у вас добру ролю . . .

— Можливо . . . Але, на жаль, проби мої не увінчувались лавром . . . Я не драматург . . . а драморобів чи не досить у нас . . .

— Ет! . . . Бідна, бліда, неоригінальна наша література . . . Бідний наш театр і все бідне, бо бідна наша культура . . . — сумно скінчив Макс.

— Бідна, бо ж коли й як її розбагатити, — уставив своє слово Орест. — Чи то було б, коли б навіть що-тільки від часів першої революції ми могли були вже будувати, а не воювати? . . . А чого ви хочете, коли там, на тій сояшній Україні, скоро запанують часи Батія . . . А ми, еміграція — рости́на без землі й рідного повітря . . . Хто виживе, принатуриться в чужім докiллі, а більшість пропаде, зів'яне й умре без сліду.

— Monsieur Орест, ви почали таким цвинтарним тоном, що мені аж сумно стало, — запротестувала мати артистки. — Ви молоді, і що там так жалібно співати! . . . Живе життя візьме своє . . . Ха-ха-ха, чи не правда, пане поете?

Ігор кивнув головою на знак своєї згоди. Сальомея, наче інститутка з нижчих клас, заляскала в долоні й загоцала в кріслі. Підбадьорена мати додала:

— А ось краще, нехай пан Орест нам намалює проєкт нашої розривки на завтра . . . Це ж цікавіше й необхідніше . . .

— Згода, згода! . . . — піддержало її кілька голосів. А панна Сальомея, надувши губки, запротестувала:

— Ні! . . . Я ще й сьогодні чекаю від пана господаря якогось дарунку. Я не приїхала сюди, щоб прогайнувати час у ліжку за сном. Поспати я знайду час і можливість і дома . . .

— Славно, панно Сальомее! . . . — зрадів у великій надії й Орест. — Мій проєкт такий: усі панове . . . ну, звичайно, й пані, плащі на руку й на беріг до пристані. Там чекають на-поготові катер та човни . . . Через пів години, за умовою, по наших од'їзді цілий беріг, парк і вілля будуть ілюміновані й буде пущений фajerверк . . . згода, мої панове? . . .

— Згода! . . . Ну, що й питати? — резонно заявила Сальомея і вже хотіла встати від столу, та Орест заявив:

— Вечеря ще не скінчена . . . Чи правда, Лялю! . . .

— Звичайно, ні! . . . Коли так, то дайте й нам можливість виконати цілу намічену згори програму, — протестувала господиня дому. І тим тоном надзвичайно потішила Ореста, який усе якось несміливо поглядав у її бік.

— Резон, панове, резон! . . . — уступилась за паню Ларису й мати Сальомеї . . . — Ми не встаємо, поки пан господар не розкаже ще й завтрішнього дня . . . Я чекаю . . .

— Завтра . . . після сніданку, в годині дванадцятій, ідемо в гори . . . хто в екіпажах, а хто й верхи . . . Збираємось на певному місці, де чекає нас обід . . . Розривка в горах і взагалі весь церемоніал гулянки нерозписаний . . . Це віддане в руки творчості кожного зокрема . . . Бажано було б лише знати, хто бажає їхати верхи, — щоб завчасу прилаштувати все потрібне.

— Ну, звичайно, я перша! — вигукнула Сальомея. — Тільки обов'язково на вороному коні з білою задньою ногою, й такою ж цяткою на чолі . . .

— То ще не страшні умови . . . Біда, коли б із червоною або блакитною цяткою, — сміявся Комік . . .

— Не смійтесь, пане, бо посадимо вас на рябого мула, й ви будете моїм джурою, не инакше. От тоді буде сміх! . . . — оборонялась Сальомея.

— Я згоден . . . — не вгавав Комік.

— Ну-ну, побачимо завтра . . . — покивала пальчиком Сальомея й жагуче припала устами до келиха з вином . . . — Не знаю, що я більше кохаю: чи нестись вітром по полі, чи смакувати добре вино? . . . Обидва мене впоюють щастям і пестошами . . . Поверх цих приємностей мало знаю дужчих і багатших розкошами . . . Ідемо! . . . — і тут забігали її очі по обличчях присутніх, бо вона згадала, хто б став гідним і приємним її партнером у тій гострій розривці. Спинилась на

Ігорі, наче чекаючи його згоди на те . . . Але господиня встала й за нею піднеслися всі гості. Вечеря гула скінчена . . .

Дами й кавалери лаштувались до морської прогульки. За порадою Ореста брали з собою теплішу одежу, бо при швидкій їзді на катері таки добряче проймає холод. Ігор вийшов уперед покурити в чорний палісадник . . . Блискуча Касіопея привітно усміхнулась йому з високости, й душа поета відповіла їй вдячністю. Небо, наче жаринками на пожарищі, було всипане густо-густо зорями. Чумацький шлях прослався яскраво й вабив подоріжжю в вимріяний край. А гарні, високі піраміди кипарисів на тлі кованого сріблом неба вирізьбилися так чітко, ясно. Орієнтуючись навкруги між небом і землею, Ігор ішов просто до моря, до пристані, наче волочив свою душу по чужій, немилій стежці . . . Ніякої охоти не було їхати з ними та марнувати й далі час у тім довкіллі. І коли вже стояв на точці: чи не повернути йому до себе, та чи не засісти за розпочату працю, нагло почув бистрі, легкі кроки за собою. Став і чекав, наслухаючи . . . Почув тихе:

— Пане Ігоре, ви куди? . . . — запитала і зніяковіла, чи просто втопилася од швидкої ходи. — Мені вас і не догнати . . .

— А ви, панно, куди на самоті? . . . Зачекали б товариства . . . Тут по горах небезпечно тому, хто необзнайомлений із стежкою . . . Можна впасти у провалля . . . Там є широка, певна дорога до пристані . . .

— Дякую щиро, добрий пане . . . Якраз я не звикла ходити битими, нудними шляхами . . . Люблю ходити над проваллями, де моя істота стає напружена мов струна . . . Але залишимо цю алегоричну балачку . . . Я хочу чути сьогодні від вас лише одне — чому ви наче б тікаєте від мене? Чому не чула я від вас досі, з охотою висловленого, ані одного словечка? . . . Чому, коли так твердо почуваю, що я не чужа вам, що моя душа також змагається в найогидніших нетрях рідного багна, яке ви п'ятнуєте кожним згуком, кожним одрухом своєї владі . . . Я вас не можу ніяк зрозуміти. А ваші загадки не дають мені спокою . . .

І відповів їй Ігор охоче:

— Може, й так, але чарівничу форму тіла я люблю бачити тільки під покрывом, щоб тонше відчувати передчуття живої краси; хвалене вино нової марки я люблю смакувати раніш за описами знавців його, потім пригубити й, нарешті, вже мачати свої уста . . . Є люди, яких я боюся знати ближче й одразу, аж поки не перевірю своїх перших вражіннь, свого передчуття, яке мене майже не зраджує . . . Нарешті, чи не цікавіше бачити й одчувати біля себе загадку? Бо що ж нове дасть нам наша бідна реальність? . . . Зібрались же ви сьогодні охміліти від чару інтриги . . . — Ігор роблено зареготав своїм приємним баритоном. — Підемо, там нас будуть чекати . . . дайте вашу руку . . . й будьте певні — я не зраджу вас . . .

Сальомея подала свою теплу маленьку руку і приємно оберлась на кріпку, ніжно вражливу руку поета. Ігор пильно зводив панну зо стрімкої гори і, здавалось, відогравав цілу поему остраху й щастя, що відбулась під час подорожі, в музиці чутливих м'язів і нервів благородної конструкції його тіла. Коли б, замість того, говорив багато гарних приємних річей, то вона не відчувала б була так тої ласки й ніжності, яку простелив він зараз уздовж гірської стежки від себе й до неї. Коли опинились, безпечні, над самим морем, то вона була так сильно зворушена, що не знайшла найкращого слова, щоб подякувати ним йому. І тільки мовчки наблизилась до Ігора, глянула сміливо в чорні блискучі очі його, а потім на мент замислилась і ось! — майнула до гори білими руками своїми та ніжно розгорнула кучері на його чолі, та кінчики пальців їх побожно притисла до своїх уст. Потім круто повернулась і пішла вперед . . . Рафінована, благородна ласка приємно заколисала душу поета . . . І він пішов за нею вже без вагання й роздуму . . .

Всі зібрались на пристані та радились, хто й де сяде. Рішили, що всі сядуть у катер і випливають далеко в море, щоб цілу вілля з пар-

ком було видно, мов на панорамі. І, освітлена колірними ліхтариками та фаєрверком, вона дасть, мабуть, чудесну, фантастичну картину . . . Всілися. М'ярко, ритмічно запрацював мотор і, попорскуючи, рушив та поніс по хвилях утле тіло катеру. Сходив місяць. Од нього по воді слалася сталєво-чорна дорога, яка то випиналась, то западала, наче спинка спритного й в'юнкого гада та вабила все вперед і вперед. Порада Орєстова здалась як-найкраще — всі натягали плащі та кутали ноги в пухкі пледи. Загальна мовчанка . . . І в тій тиші наче снила в-голос Сальомея одна:

— Отакою я вимріяла свою життєву подорож . . . Наче б довго-довго жила я десь на полонині старого безмежного ліса, в горах, де знала лише весну, квіти і пташок зі звірятами. Наче б ото я встану рано, заплету коси, вмюся холодною водою з кринички, що видовбала своїми руками, щоб поїти маленьку серну, мою лісову подругу. Встану й піду в ліс рвати квіти, а инколи збирати ягоди. Пташки надлітають до мене та над самим плечем розповідають новини ліса. Вивірка скочить із дуба просто перед мене. Я злякаюсь і нагніваюсь на неї. А вона туди-сюди та вже несе мені жменьку солодких горішків, що зрослись по два, по три, навіть по п'ять докупи. Де й назбирала їх таких чудних та гарних . . . Нарву квіток: кашки, вероніки, дзвіночків, цибульки, зозулиних сліз, повійки й ріжних трав, та плету віночок. Плету-плету та пісеньку співаю. А скінчила, дивлюсь, передо мною якийсь-то парубок стоїть. Так лагідно сміється та питає:

„Що робиш тут, дівчино?“

„Вінок плету“, відповідаю.

„На чю голову?“ питає.

„А хоча б і на твою, коли мені захочеться до неї спястись.“

„А я склонюсь перед тобою . . .“

„Побачимо . . .“

Вінок я сплела, а він стоїть на однім коліні передо мною, чекає.
Встала я й заклала його на дубовий сук поблизу та пішла додому . . .
А він погрожує:

„Ну, й чекай же, горда дівчино!“ . . .

А я сміюсь та пісні співаю.

Ото знову була зима. Сніг поприсипав мої квіти. Мороз засклав мій струмок. Всюди по коліно стрягнеш. Холодно. Вітер заводить свою сумовиту пісню. Немає моїх друзів. Поховались по своїх оселях. І любила я самотою ходити лісом під білими шатами дерев. Жартують вони часами й обсіпають мене густо снігом, але дарма! Не боюсь я того. Часами сонечко тішить мене — засвітить маленькі вогники у сніжинках, розсипле їх наче перли й діаманти на дерева та мене вітає мов царівну. Розрум'янить моє личко біле, засріблить мої кучерики свавільні та залоскоче в пальці в чобітках або за кінчик носа. Але дарма! . . .

Дивлюсь — біжить бідне зайченятко, таке стурбоване, задихане, перелякане, та до мене без голосу. Я пригорнула його до себе, але чую кроки, наче вовчик до мене простує. Ще б то, думаю, хотів зайченятко настрашити . . . ну ж і посварюсь я на нього! . . . Але приглядаюсь, ні! Чужий мені звір — такий дивний якийсь вовчик . . . А за ним у ту мить ізза дубів виїжджає на гарному білому коні пан. Під'їхав до мене, такий пишний, та питає:

„А ти чия?“

„Тутешня.“

„Хто твої батько й мати?“

„Ліс мені батько, тиша лісова — моя мати.“

„Як звать тебе?“

„Як кому вподобається . . . А ти хто такий, що наваживсь лякати бідне зайченятко?“ . . .

„Я стрілець-молодець“, — і скочив із коня. Підійшов та вгледів звірятко, що горнулось до мене . . .

„Віддай“, каже, „мені його, поцілую“ . . .

„Гаразд, цілуй, коли піймаєш“ — і пустила зайця з рук. Тільки його й бачили.

„А тепер що?“ — питає.

„По умові: сідай на коня й бувай здоров!“ . . . — та пішла до хати . . .
Кликав, не обізвалась . . .

Ще раз, була рання весна. Нарвала я перших квітів та понесла в місто продавати. А тут якесь бучне свято святкують: народу сила, музика грає, прапори мають, пісні дзвенять, а попри мене йдуть та йдуть, мов ріка плине. Перейшли, щасливі, і квіток не взяли в мене. Хотіла йти додому з ними та уквітчати хоча пеньок, що поблизу хати стовбичить.

Але ось іде самітний молодий пан. Що ж із ним? . . . Такий смутний та невеселий, аж мені сльоза котиться з очей, дивлючись на його. Я підбігла:

„Пане, може, квіток на свято візьмете?“ . . .

Але він без слова взяв квіти в мене, глибоко зазирнув у моє серце своїм поглядом смутним, наче той ранений голуб, що бачила я в лісі колись. Поцілував квіти, поважно вклонився мені й пішов далі. Я стежила з того місця за ним і плакала, чого — не знаю, але плакала, як ніколи у своєму житті . . .

Від того дня почало моє серце сумувати за ним. Я носила квіти в місто та шукала того пана . . . Довго не бачила, але ось іде! . . . Я за ним назирці . . . Прийшли до якогось дому на краю міста. Тут він, певне, й жив . . .

Назавтра вже несу йому квіти сюди . . . Було по-міському ще рано . . . Чекала з годину його, а ось і вийшов на веранду. Сьогодні веселий,

наче й щасливий. Він маляр, сівав до праці своєї . . . Біле полотно перед ним, і дививсь він на його, а мене не бачив. Підходжу ближче . . .

„Пане, може, квіти візьмете в мене . . .“

Іздрігнув він. Поглянув, пізнав, та кличе до себе:

„То ти дала мені на свято квіти?“ . . .

„Я . . .“

„А як знайшла мене тут?“

„Серце дорогу проказало . . .“

Поглянув, посмутнів . . . Узав квіти з рук у мене, поцілував їх і мов неживу мене в чоло та відступив на крок назад . . .

„Так стій!“ — наказав.

І стояла я, дивлячися в очі йому, що горіли тепер якимось дивним вогнем; обличчя пашіло, й уста міцно були замкнені . . .

Через годину чи більше, не знаю, покликав мене. Я глянула і впізнала себе.

Йду під блакитним небом, простоволоса, кучері мають . . . йду полями, наче золотою пшеницею зо сніпком квітів ув одній руці, що пригорнула до грудей своїх та з прапором у другій.

Косарі й жінці побожно падають навколюшки передо мною. Жайворонки в'ються наді мною і співають пісні. Коси дзвенять, серпи ріжуть, пшениця шелестить . . . Урочисте, велике свято — „свято вільної землі“ — каже він.

Після того зосталася вже я з ним. Цілував мене в чоло й пестив мої білі руки . . . А я цілувала його чорні та милі кучері та уста мовчазні . . .

Катер майже непорушно став далеко від берега. Сальомея замовкла. І всі звернули свій зачарований погляд на віллю. Видавалася вона тим дитячим замком із алябастру, де, замість вікон, усталено різноколірову желатину . . . І коли повертається додому казковий принц, тоді горить замок тисячами вогнів . . . там баль, музика грає, й молодий принц із дамою своєю балює, щасливий . . .

А ось чорну ніч прорізує тонка стріла, що летить у небо й там у високости розсипається дощем різнобарвних цяткок. І ще, і ще! . . . В инчому місці завертілось вогневе колесо. І з нього також посипались искри й барви . . . Найцікавіща була фантастична картина якоїсь боротьби вогненного гаддя, що, починаючи турнір, із розбігу виблискувало чудесними каскадами вогню, сили і краси . . .

Скоро око звикло до того, і знову всі звернулись до барвної гри фантазії, що розпочала так удатно і з інтригою панна Сальомея . . .

Катер повернув носом до дому. Сальомея склонила голову на плече Ореста, сиділа проти Ігоря й шопотіла:

— І жила я там у високій башті у блакитних хмарах і проміннях сонця, наче вічна мрія його . . . Ми сходились лише в робітні його . . . Там розкривав передо мною свою душу, де що-дня бачила я рану його, що все ятрилась, рану, як ознаку свого чудесного післаництва. Вона стікала живою кров'ю, роз'ятрена фактами дня . . . І казав, що душу свою віддав Україні, серце належить укоханій мрії, руки — роботі, а мені, дівчині — лише уста його. І що більше цілувала я їх, то більше хотіла їх, бо солодкі вони були як мед і отруйні, мов гріх . . . — І загадала я завоювати й серце його, бо хто знає, чи не моє щастя бути його любобою Мрією . . . Які шляхи до перемоги вели — не знала, але пустилась напростець . . . Довго-довго я йшла і прийшла до порогу бажаного . . . та постукала . . .

Катер заторохтів по камінчиках, з розбігу вискочив на пісковий беріг і став . . . Всі прокинулись і, не хотючи, ступали на тверду землю . . .

— Як . . . А казка вже скінчена? . . . запитували з жалем декотрі.

Сальомея сміялась:

— Якраз на своїому місці стала, мов Шехерезада . . . Кінець инчим разом . . . Добраніч, панове, бо я так страшенно хочу спатоньки . . .

Розійшлись.

VII.

Золоті стріли сонця продерлись крізь деревляні стори вікон і застали Ігора вже з розчиненими повіками. Якийсь химерний, зворушливий сон не дав йому спокійно dospати до звичайної норми. Напів лежачи в ліжку, кури́в цигарку й роздумував над змістом Сальомеїної казки. Мав вражіння, що вчорашній вечір наче перевернув у його очах догори корінем гадку про панну Сальомею, що раніше так твердо осіла була в його душі. То здавалась йому бездушною, легковражливою красунею, яка, мов метелик літає, чарує, вабить, а в тім і життя її полягає. Аж ось же ні! . . . Там є, крім краси тіла, й чутливе серце, отрогне вже тугою, та душа її, мов секретна скринька, не лише гарна своєю тонкою інкрустацією, але й тим секретом, що лежить у ній. Одчував ту солодку силу, що вабила його до себе, розкошував багатством знайденого, і вдячний був, що все те дає вона в такій шляхетній, артистично-рафінованій формі.

І знав із досвіду, що чим менше викаже тут заінтересовання, тим більше досягне. Мав звичку в таких випадках своєю покровістю, своєю наче-б-то байдужістю закривати противника до такого стану, коли він перестає володіти собою, коли в початому турнірі так далеко забуває про своє вміння й силу, що просто кидається на його цілою вагою свого знесилоного в боротьбі тіла. І тоді право переможця — або міцно пригорнути свого ворога до серця, або з невагою й огидою відтрусити, щоб більше сюди не вертати. Як буде в даному разі — не знав, та й шкода було б й думати про це. Бо тим і цікава розпочата боротьба, що з кожним кроком одкривається новий момент, нова риса, яка основно змінює цілу ситуацію, а часами так і взятий тон, ужиті заходи.

Це була свіжа, искриста, барвна і складна жіноча натура, якій у пару тягів не даси мата. Наче Доріян Грей у своїй збірці дорогоцінних самоцвітів потопа́в поглядом, сотий раз перекладав, переглядав та знаходив нову чарівну гру в кожному камінчику, так Ігор то потопа́в

думкою в тій чи іншій ситуації, в тому чи іншому факті минулих днів, то п'янів од тої забави. І що раз більш та більше переконувався, що перед ним дійсно тонка, мистецька річ, а ажурність і пишнота її рисунку лише надавали радості й певности, що належатиме вона лише йому — дійсному знавцеві й аматорові таких небуденних річей. І що важливо знати, так те, що вона сама сумує вже за ним і розумів, наче благородної крові кінь, хто знає й відчуває її бажання — щоб узяв як високу нагороду за свою вперту боротьбу. А дійсно, вона шукає і прагне відгуку, наче голос у горах — луни . . . І в передчутті нових красот тої гри, без впливу й кермування якоїсь певної думки, так як настрої поведе, почав уставати й забувати все. Одягнув високі чоботи, венгерку, узяв у руки стек, наче б готовий до спорту. І пішов у розаріум — затужила бо душа за фарбами й сонцем . . .

Розбите на високому б'єрезі над морем, на вільному просторі, дали від виноградників і овочевого саду, розаріум це, наче б віддане було під опіку якихось таємних істот, які частенько відвідують його та й не раз залишають і сліди свого перебування тут. Ось і тепер, як увійшов сюди Ігор, то наче сполохав цілу зграйку легко-прозорих істот, що правили тут свій ранковий танок. На траві на квітах zostались розсипані перли, що, наче краплі сліз радості, переливались барвами веселки. Між кущами троянд лежали розвіяні пелюстки, що порозсипали вони необережними па свого танку. І в повітрі стояв такий чарівно-упійливий аромат, що залишили по собі оті дивні істоти, які зникли звідси за хвилину, можливо, злякані його приходом. Щиро пошкодував Ігор, не заставши їх тут . . .

Ходив по росистій траві, що досягала мало не до коліна та оглядав пишні грона ріжних троянд. Яких тільки колірив тут не було! Всі можливі схрещування й комбінації зужито, щоб досягти оце багатство фарб, тонів та ароматичних нюансів. Витяг ніж, щоб натягти сніпок квітів, та шкода стало губити цю живу красу. Між пелюстками —

рбси, між росю — аромат, і все разом аж тремтить од насолоди життям . . . І коли б міг навіть силою мрій своїх перенести у свою робітню ціле оте царство ароми й колірів, то й тоді б рука його не піднялась на такий гріх і злочин.

Походив, помилувався трояндами, попестив своє око багатими китицями японських хризантем, що росли цілою грядкою, айстрів і гвоздїк. Зірвав лише білу квіточку гвоздїки та застромив у петельку вбрання. Сонце припікало підчас тиші на морі . . . Ігор перейшов у парк і парком зайшов на веранду, де вже починалось нормальне життя.

Першою дівкою особою що-дня буває тут маленький хлопчик Борис зо своєю нянею. Поки встають старші, він тут вільно господарює. Пильнує самовара — чи шипить, гонить бжілок, що залітають сюди до цукру й меду. Сам снідає й вітає перших гостей, яким і уступає свій почесний обов'язок. Сьогодні снідав із мамою. Няня поралась десь біля його гардероби. Сидів у високому кріслі та вижолоблював ячко з лущини. За цією роботою розписав свою губочку, наче писаночку.

— Добридень, пане! — защебетав хлопчик, угледівши дядька, який любив із ним пожартувати.

— Добридень, хлопчику! . . . — відповів Ігор і поцілував його ручку, ніжну, як квіточка.

— І вам день добрий, пані, — привітався з панею Ларисою.

— Що так зпозаранку блукаєте? . . . — питала пані. — Чи не в гори вже вибрались? . . .

— Ні . . . Якось рано збудився, встав і ходив у розаріум . . . Яка розкіш там тепер . . .

— Тепер розкіш? . . . То було в перші роки подивитись, коли зосталось було все ще так, як було за герцога . . . А за тим пильнував він сам . . . То все було його гордощами і славою . . . Тепер усе запущене, дичавіє, без умілого і щирого догляду . . . Орестові все ніколи, а садівник, то наймит, якнебудь, без уваги й любови, і все

добре . . . Шкода, що марнується, все мохом обростає й нівечиться, бо господарева голова хто знає чим і журиться . . . Вже би хоч ви на його вплинули — все-таки приятелі, рахувати . . .

— Ех, приятелі! — зітхнув боляче Ігор. — Сиджу отут у вас, хліб марнуу, а, повірите, навіть не знаю, з яким правом . . .

— Пане, гріх вам це й казати . . . Хто сміє тут щось розраховувати . . . Та ще й у таку страшну годину . . .

— Я, пані, смію й повинен . . . І ось із кожним, на жаль, днем усе більше переконаюсь, що наше приятельство якесь таке дивне й безпідставне. Коли сходились при людях, зрідка так, то не помічалось . . . Але тепер, коли живемо вкупі майже місяць — не відаю, в чому те приятельство за цей час і виявилось? . . . Та рівно ні в чому . . . Лише правда, у свідомості, що ми чужі один одному й далекі, як маяки на Балтиці й Чорному Морі. Випадок нас звів, випадково мене запрошено сюди, та я використовую цей випадок не на користь господареві . . . Хоча щиро вдячний йому за гостинність . . .

— Чому так? . . . — з певною зацікавленістю насторожилась пані.

— А так . . . Я переконаюсь у його злочинній беззмістовності та байдикуванні в такий час, коли наша еміграція повинна докласти всіх сил, щоб не збочити від мети, поставленої нашою нацією, й тут кожна свідома одиниця повинна йти в рахунок, і кожне зусилля наблизить нас до нашої мети. А він злочинно марнує час і сили свої на речі, негідні інтелігентної людини . . . Чого вартий отой зрадливий розклад його робітного дня, що наче якесь неблагане *memento Ucrainae* висить над столом у його кабінеті . . . І що ж, ані одної точки з того всього за час мого перебування тут не виконано. А ціла господарка його, то дійсно самий жаль і страх . . .

— І так усе і всюди — додала й пані Лариса . . . — Візьміть родину . . . Чи уявляє він собі ту велику роль її в сучаснім стані нашої нації, й чи думав коли над тим, щоб внести ту вкладку батька й громадянина.

яку мусить до загальної будови нації дати кожний її член . . . Він живе, і, здається, нічого навкруги його не обходить. А це так, бо й досі не навчився навіть по-людському заговорити до хлопчика . . . Про себе я й не згадую . . . І коли оце майже що-дня приходить сюди в пантофлях та халаті, коли робітні люде вже полуднуть і починає свою музику отам біля дверей, де почіпив для Бориса отой метальфон, то підіймає в моїй душі цілу бурю ненависти та злоби проти його, його, що називається моїм чоловіком, та розбиває в мені всяке бажання, всяку охоту говорити і сперечатися з ним, щось доказувати, то-що . . . Оттак, як отой метальфон — ні музики, ні спокою . . . Але він господар дому . . .

— Таак! . . . І знаєте, ота ж поведінка Ореста та його компанії й отроує моє перебування отут . . . Я почуваю, що зійшов із своєї башти зі слонової кости й попав на базар нашого еміграційного життя. І бачу, що люде торгують останніми цінностями своєї душі та силкуються продовжити „добрий старий час“, який їм здається єдино-щасливим, єдино-справедливим та, нарешті, й вартим їх високої уваги. Страх і огида охоплює мною. Я хочу тікати, тікати відси, від вас . . . Так! моя дорога пані! Після свята я збираюсь виїхати від вас . . . та шукати знову свою башту, щоб працювати, а не байдикувати . . .

— Що ви, пане Ігоре! . . . Як вам не соромно, наче тут ви би не могли провадити свою працю . . . Тут, де ви не завжди почувуєте себе на тім емігранськїм базарі . . .

— Навпаки, кажу, що соромно перебувати тут, коли наші приятельські почуття охололи . . .

— А наші? . . . Наче б не варті уваги? — сміливо питала пані Лариса. — Чи вони не санкціонують, не дають вам права на дальшу гостину вашу в нас? . . . Без жартів, мені не охота з вами розлучатись . . . Я в життю так мало мала уваги, так важко знаходила коштовне слово, що без пересади кажу, що буду відривати вас від душі з живим м'ясом . . .

— Кланяюсь пані . . . Не сподівався такого милого признання й не знаходжу слів у відповідь на його . . . Тим часом дуже радий, що чую від вас такі слова . . .

— Скажу більше, — говорила як на сповіді, наче найшов на завжди мовчазну паню якийсь стих, із тремтінням душі і з незвичайною полегкістю в серці. — Ви, пане, так якось уміло, без жадної мети б наче, а розгорнули передо мною якісь нові перспективи . . . Дали мені, чи повернули в мою душу спокій, у моє життя зміст і радість, що, хочете, чи ні, а я маю право вас уважати своїм другом, та близькою людиною . . . Я знаю, є мужчини, що не вірять у приятельство між жінкою й чоловіком, але то нас не торкається . . . Ми зуміємо знайти межі в тім небезпечнім почутті . . . будьте певні . . .

— Я цілком вам вірю й цінитиму ваш дар, як радість мого життя й ту несподіванку, що знайшов у такому буденному місці, — встав, схопив обидві її, протягнені до його руки, та стиснув міцно, по приятельськи.

— Пане, ви вже йдете? . . . А кави чому ж не пили? — турбувався хлопчик, бачучи ті стиски рук.

— Ні, мій любий хлопчику, я ще буду снідати . . .

— А я вже поснідав, та побіжу до няні . . . — і побіг у кімнати.

— Щось забарились наші аргонавти . . . вже й одинацята, — гомоніла спокійно пані Лариса, наливаючи густої сметанки до кави у склянку Ігора. — А ви збираєтесь? . . .

— Ось бачите . . . вже й зібрався . . . А чи поїду — не вирішив іще. Яюсь затужила моя душа за роботою . . . Це свято Бакха збурило до глибини мою душу й одновило якісь творчі, мистецькі інстинкти . . . Треба скласти жертву і славному братові Бакха — Апольонові, поки є певний настрій і поклик. Ось так, як робить наш професор . . . замкнувся у своїй келії і працює . . .

— Ну, вам не рівняти себе до його . . . Він живе віджилим, так би мовити, трупами, а вам треба живої крові . . . Вам треба студію-

вати не сторінки цвілих актів, а живе життя сучасности. І ви мимоволі мусите бути з нами . . . бо збіднієте, може, не одним цікавим сюжетом, образом, штрихом або сценою . . . — пані Лариса замовкла, вчувши далекі кроки. А по короткій павзі додала: — А ось і наші йдуть! . . .

На веранду ввійшла панна Сальомея зо своєю дружиною. Сьогодні вона виглядала цілком іншою. Коси підбрала під круглий білий капелюшок. Коротенька, широка спідничка, легка, біленька японка, рукавички і шпіцрута — давали вражіння якогось без краю пустотливого й непосидючого гамена, від якого ще лише одного номера не бачили, а саме, щоб він пробіг колесом перед вашими здивованими очима.

— Їдемо, їдемо . . . — тішилась вона. — І ви з нами, пане Ігоре? — запитувала вона, угледівши й його готовим до їзди. — А де ж наш уважний господар? Чи не заснав він часом? . . . І коні, певне, не готові, не сідлані . . . і повози не зладжені . . . Що це з ним? — журилася заклопотана панна та мало за голову з досади не бралась.

— Пане Макс! . . . А ну, збігайте так, на одній ніжці . . . та розвідайте, розпізнайте, рознюхайте . . . і мені донесете . . . Та й справді, де він? . . . Пані Ларисо, чи не відкриєте ви нам цієї таємниці . . . де дівся пан Орест? . . .

— Чому ж . . . — і Лариса з повагою, спокійно подзвонила, ввійшов льокай, і вона йому наказала піти, розвідати, чи встав пан, а як встав, то де тепер . . .

Але в цю ж мить убіг Орест і над міру голосно заявив, що все готове до виїзду . . . І всі сіли нашвидку снідати . . . На дорогу випили по добрій лямпці, для сміливости, та пішли всідати в подані екіпажі. Тут уже чекало їх нове товариство сусідських пань й панів, між якими з успіхом крутився Комік . . . Розсілись на фаєтонах і кабріюлетах і відїхали. Коли ж довелось сідати на коней, то виявилось, що коней було більше, ніж їздців . . . Коло Сальомеї зостався лише Орест і джури, що держали коні . . . Орест підсадив панну на добру, гаразд

витреновану кобилку, гордість стайні, та вже збірався сам із юнацькою легкою стрибнути у сідло, як учув запит:

— А де ж пан Ігор? . . . Чому же він не сідає з нами? . . . Пішліть джуру, нехай просить, щоб не барився . . . нехай скаже, що я чекаю на його . . .

Побіг хлопець. Нетерплячка рве серце . . . Наростає обурення — де він, чого не йде? Хвилюючись, панна Сальомея б'є шпідрутою по носі, а тим нервує гарячу кобилу. Вона крутиться, танцює зноситься на дибки . . . Повернувся хлопець і сказав, що пана немає ніде . . .

— Та він, здається, сів у фаєтон, — промовив із гнівом Орест. — Даремне його чекати будемо . . .

— Ви ж бачили? — не менш лихим тоном запитала панна Сальомея.

— Ідемо . . . він дожене, коли зостався, — почав майже просити Орест, радіючи в душі, що справа так славно складається.

— Ні! Без його не поїдемо . . . — і мов метелик злетіла з сідла, покинула коня та побігла в дім . . .

Орест, бормочучи щось під ніс, сердито стиснув коня острогами, що не стояв тихо, й наче б то спокійно, усміхаючись, чекав її повороту . . . Минула хвилинка, друга . . . Він сидів мов на гарячому приску. Лють їла серце, й таким ворогом страшним ставав йому Ігор, яким і не сподівався. Блискавкою пролетіло перед очима: всі факти його заступництва за Ларису, баламучення Сальомеї, якесь непевне уникання його очей. І обурення вибухло питанням — чому він устряв сюди? . . . Знову з деяких осудів свого поступовання, що їх чув він із уст дружини, зазідозрив зараз, що вона позичила їх у Ігора. Зосталась вона дома, і він зник.

— „Подружились . . . Гадає, не бачу, не розумію . . . А оте все, що сьогодні розпочав, чи це не є тонко розрахований плян — одбити в його й Сальомею, розірвати симпатію між ними й заволодіти нею . . . Знаю я натуру поетів і мисців . . . та їх плятоніку . . . Мене не ошукавш. . . Чому ж вона не повертається?“ . . . — закрляв у-пів-голос Ігора.

Та йому стало соромно перед людьми, й він вихром скочив із коня. Пішов по кімнатах, зайшов на веранду й, о, диво! — панна Сальомея сиділа в кріслі-гойдалці та спокійненько собі гойдалась. Очі були засмучені-заплакані. Підперлась рукою і щось тихо мислила, поляскуючи себе шпідрутою по подолку.

— Що це ви, люба моя? . . . Та чи не гріх вам і чи не сором? . . . — ластився перед нею на колінах Орест. — Що сталося з вами? . . . Поїдемо, там нас будуть чекати.

— Без пана Ігора не поїду . . . — спокійно й тужливо, наче горлиця на вершечку дуба, відмовила вона.

— Що? . . . Вже Ігор заслпив вам очі? . . . — і не доказав речення, як хистка шпідрута просвистіла в повітрі і хльоснула Ореста по плечі та спині . . . — Геть од мене, нахабо, не смійте так зі мною говорити! . . . — і знову поважно та ритмічно колихала собою . . .

Орест устав та по хвилині іншим уже, овечим, тоном говорив:

— А я певний, що він уже там . . . Я наче бачив його, як сівав у фаєтон . . . — і вийшов із веранди, та, чути було, пішов над беріг та все кликав Ігора . . .

А Сальомея, мов дика козулька з кущів, стрибнула тоді у двері кімнат, вибігла надвір, кликнула одного з хлопців сідати на коня та швиденько поїхала шляхом, звернула на бічну дорогу та пустила коня вітром у гори . . .

По хвилі спинила роздратованого, розігрітого шаленим гальпопом звіря та поїхала кроком. Підїхав хлопець, що відстав на слабшій коні, й вона запитала його:

— Ти гаразд знаєш гірські стежки? . . .

— О, чому ні . . . я тут виріс . . .

— А знаєш, куди поїхали наші? . . .

— Знаю! . . . Сюди також виїдемо до тої полонини, де мають, казали, зібратись усі . . . О, я й по-ночі тут не зблуджу . . .

— Так ось, провадь так, щоб ми не попали до них . . . Поїду просто в гори . . .

— Гаразд, пані . . .

Їхали довго мовчки, кроком. Нагиналась, відхиляла гилля, що силкувалося зірвати з неї шапочку, рвала листочки та все марила й думала, де подівся Ігор? Чому так зрадливо вимкнувся з загальної компанії і зник без слова . . . Злізла з сідла, віддала коня хлопцеві та подалася стрімкою стежкою з великою насолодою. А то знову ввійшла в ліс і пробіралась між кущами, наче молодий лис. На полонині рвала квіти, збирала ягоди, впивалася чистим гірським, і не таким задушливим, як дома, повітрям. А в душі все брєніла одна думка — чому він так боязько, чи неважно ставиться до неї? . . . Чи не розуміє тих нечутних слів, що шепоче йому, чи не тямить, що мов глибина чорного провалля тягне він її до себе, й мучить, і мучить без кінця, краю . . . Ні! . . . певне, розуміє, бо як гордий бог прийняв учора мою ласку . . . не ласку, а красномовний жест моєї відданости. А казку мою? . . . слухав, чи не розумів, що лише йому казала її . . .

Видряпалась на високий хребет . . . Роскішна полонина. Трава, як барва в перськім килимі . . . Квітів, мов насіяно . . . Праворуч безмежна синя далечінь моря . . . На обрії миготить курсовий пароплав, а море тихе, заснуле . . . Так і пориває — розпостерти крильця та, мов чайка, понестись у далечінь на той, білий беріг, у країну спокою й рівноваги . . . Коні паслись на шовковій траві . . . Сальомея лягла, підігнула руки під голову й задивилась у небо, та замислилась кріпко-тяжко . . . Проплила добра година. Хлопець уже встиг передріматись. Коні напаслись . . . І скочила на ноги Сальомея, сіла, поважна і спокійна, в сідло та поїхала додому.

VIII.

Над вечір компанія повернулася з гір. Червоні, запалені лица. Веселі, щасливі очі. З шумом, з галасом увірвалася хвиля буйної радості в царство спокою, рівноваги думки й мовчазної тиші . . . Застали Сальомею в товаристві професора в парку, який, стоячи перед нею, викладав якусь фантастичну думку про роль інтуїції поета в майбутньому життю його народа . . .

— О, а панна Сальомея дома! . . . — гукнув зраділий Макс . . . — А там журились, щоб ви часами де голови собі не скрутили.

— Та вона й мертвого Лазара тим часом воскресила, — дала пані Лариса і звернулася з запитанням до професора.

— Що за примхи в тебе, Сальомеє . . . — докоряла їй мати. — Зірвалась, кажуть, та полетіла сама в гори . . . То ж небезпечно! Могла десь упасти у провалля . . . або з коня впасти . . .

Сальомея встала зо свого місця обняла маму за шию, повисла в неї на грудях та мовила:

— Не все те, мамо, що кажуть тобі, правда . . . Ти ж знавш, що я родилась у тебе свавільна . . .

Мама ласкаво пестила її по голівці й лагідно додала:

— І дарма, доню, ти не була з нами, чимало втратила; бо в нас так весело було й так цікаво. Пан артист та пан Орест у такому шаленому трансі були, що ми всі до смерті реготались. Шкода, що не була! . . .

— Коли, мамо, мені завжди зо всіма стає нудно і скучно, особливо другого дня . . . — і несподівано в-голос заплакала.

Всі були збентежені і ще більше здивовані. Мужчини кинулись за водою. Дами вмовляли перестати й радили вести її до кімнат, щоб покласти в ліжко. Одна пані Лариса недвозначно зміряла її постать, криво усміхнулась та, взявши під рамя професора, пішла в дім . . . Це помітив лише Орест. І враз зрозумів, що вони в душі давно вже вороги . . . Це тішило його і хвилювало. І подумав — як жінки

все тонко розуміють і глибоко все бачать. Коли б знала, яку ласку мав сьогодні від неї . . . отб втішилась би! Потиху всі розійшлись одпочивати після шаленої мандрівки . . .

Сходились пізно до вечері. Пані Лариса на своєму місці, з олімпійською рівновагою і шляхетною гідністю кермувала своєю машиною. Все було на місці, гарно сервоване; посуд і квіти, страва й вино; всіх ласкаво та рівно уважно просила сідати. Вийшла мати Сальомеї й нетактовно відразу запитала:

— А що, пан Ігор не знайшовся? . . .

Всі зрозуміли, що вона виявила таємницю душі своєї доньки. А ось слідом за мамою й Сальомея, що чула її питання, не зовсім удало відбила зайві підозріння та можливі думки:

— Мама хоче посварити його, що зрадив та не по-кавалерськи пустив мене саму в гори . . .

І, як на лихо, тут завважив Комік:

— Та ж пан Орест іще був із вами . . .

Тоді Сальомея відважно і твердо заявила:

— Я ні з ким инчим не хотіла їхати, а тільки з паном Ігором . . .

— А він злякався й заховався десь од вас . . . — точив язика Орест, але Сальомея так подивилась на його, що йому вже в горлі встрягло останнє слово.

Вечера була занадто невесела й недружня. Зіпсованого настрою не повернули ні вино, ані дешеві дотепи Коміка, що вже набридли за цілий день . . . Всі майже чекали кінця, щоб швидче розійтись і не кліпати очима з ніяковости. Мати Сальомеї вже запитала про час відходу пароплава з пристані, думаючи завтра від'їжджати додому. А Сальомея, щоб нагородити себе за хвилини ніяковости та вимушеної нещирости, тепер із дитячою впертістю стояла на своєму і проклямувала свої відносини до Ігора.

— Все-одно, мамо, я не поїду з тобою, поки не поговорю ще з паном Ігором . . . І то так, як я знаю . . . — та стукнула по столі рукою, як не-що-давно стукала так само Ігорові. Мама зніяковіла . . . Всі солоденько розсміялись, наче з примх маленького пустуна.

— Ну, що ж, ми й запросимо пана Ігора до нас у гості, і там ти скінчиш свої порахунки з ним . . .

— Ні, ні! . . . — і вклонилась пані Ларисі, подякувала за вечерю та пішла зза столу в чорну ніч саду . . .

Йшла наосліп, куди йшов учора сам Ігор! Стала над прірвою, де наздогнала його вчора та гостро відчула наче-б-то присутність його тут. Замкнула повіки, й солодке передчуття щастя плило по душі та заспокоювало розбурхані за день нерви. Сіла на камінь та наслухала, як дихало море. Як повівав уже долом північносхідний вітер, і свіжив тіло, і хвилював чорно-агатову поверхню води. І в тиші вечера відчувала, як стрівожене серце її хвилює, наче вітрець поверхню моря, покрівець на її грудях. Сходив місяць . . . У ніч уливалось якесь облудливе, примарливе сяйво. І здавалось, ось так несподівано з мороку ночі виплине його люба постать, спиниться перед нею й запитає: „Чого сидиш отут одинока? Чому руки так беспорядно згорнула на колінах? Чому вії твоїх очей наче мокрі від сліз?“ . . . Сиділа і чекала тих питань.

А вдалині на березі чула якусь балачку й шамотню. Коли вплив місяць на чисту галявину неба й посріблив море, бачила, що чужі, чорні постаті простягають по воді якесь довге солом'яне плетеве. Від берега починають та тягнуть за човном далеко в море, скільки стає плетева, а опісля огинають його в підкову. Загинають, а тоді всередині підкови б'ють веслами по воді . . . Зацікавлена зійшла на берег та попитала, що роблять. Оповіли їй рибалки, як вони тим рибу ловлять. Риба, перелякана плескотом весел, тікає від берега в море. По шляху зустрічає тінь од плетева та стрибає, щоб не попасти в сіть. А, стрибнувши, неминуче попадає в плетеве . . . І побачила Сальомея, як

дійсно плигала риба. Блисне на світлі сталевою лускою своєю й падає у плетево . . . Усміхнулась дотепности рибалок та зажурилась над долею тих, що попадають у якібудь сіті . . . Нелегко з їх вирватись . . . Пішла над морем геть од віллі . . .

Слабенькі хвилячки плюскали о беріг. Набігали, торохтіли камінчиками та відбігали назад. Сила приплюску зростала. Музика моря ускладнялась. Завтра буде вже бурхливе море . . .

Йшла. Часами слизне нога по мокрому камені та попаде в воду. Приємно було тут і тихо-тихо. Прямувала вперед, де, знала, на гострім серпі кам'яного берега, що врзувався в море, стояла руїна старовинного замку, замку якогось генуїського дожа, котрому легенда надала таких яскравих, романтичних рис та страховинних пригод. Ішла туди певною стопою, бо шукала якоїсь пригоди й дужчого зворушення . . . А туга, мов гад, тиснула, ссала за серце.

Дійшла до руїни. Останки колюмн, стін башти . . . Все фантастично поросло травою, мохом і кущами. Дикий виноград, чи хміль, або ж ліяна, як гад, поліз по них, обвив, обмотав і на цьому трупі розстелився мов до вічного життя . . . Віяло трагічною казкою від того всього і збуджувало фантазію до божевілля . . .

Але не могла Сальомея думати та спокійно перебірати свої вражіння й гадки, мов черниця намисто на руці під час молитви. Душа її була напружена, наче лук Діяни, готовий або зламатись, або пустити гостру стрілу в повітря . . . В задумі згорнула тонкі руки, закинула за голову й наслухала . . . І в тиші чула ритм кроків . . . Чим дужче стискала повіки, тим рельєфніше відбивались уже десь у стінах руїн. Розтулить очі, почне вдивлятись навкруги — нікого, тихо . . . Можливо живчики стукають у скранях чола. Але ні! . . . Зімкне вії, й живі, дійсні кроки . . . Горою, над руїною йшов чоловік без капелюха, чуприна довга, мов у Шопена, маяла на вітрі, як прапор протеста. І враз впізнала його, як він минав уже руїну . . . І мов той, що потонає, гукнула тоді в повітря:

— Я тут! Чекаю тебе . . .

Ігор став ошелешений . . . Хто кричав? . . . Наче там, у руїнах . . . І побачив на тлі темного плюща, біля колюмни, окаменілу постать Сальомеї. Збіг до неї — вона в білій сукні з широким темним поясом, що довгими кінцями наче в'язав її до колюмни. Стояла в тій же позі — з закинутими за голову заголеними руками та сніла далі, мов дійсність стала примарою . . .

— Чого ви тут? . . . Над цим урвищем і самотою . . .

— А ви чого тут? — з легким тремтінням відповіла.

— Там у горах, у хащах рвав тугу серця й шукав його спокою.

— А я сюди поволокла її . . . й не знайшла ще нічого.

— Що сталося з вами? . . .

— Броджу поміж щастям та божевіллям . . . Шукаю шляхів до таємного серця поетового, і блуджу, та кривавлю своє серце й ноги . . . А поперед мене — пусто . . . Безодня, мов глибина моря, хоче мене поглинути . . . І я бачу: корабель мій уже без вітрил, керманич утомлений, а небо чорне, темне, жахливе! . . . Навіть чудові очі, що були мені зорями — відвернулись од мене . . .

— То страшна річ, але не смертельна, бо не безнадійна . . .

— Вам здається? . . .

— Я певен у тому . . . Поет одчує, що його Мрія — біля його, й він візьме її отак за білі руки та скаже сміливо і щасливо: „Підемо, ми самітні обоє: всесвіт лише нам належить“ . . . — і взяв Сальомею за руки, переніс їх білий, теплий вінок зза її голови на свої плечі, огорнув її стан та тихо й ніжно, мов падала свіжа роса вечірня, всипав її чоло, очі й уста поцілунками . . . Тремтіла, як рибонька в руках рибалки . . . Щаслива і спокійна, розімкнула повіки та мовчки дивилась йому в очі, наче не вірила. — хто з нею, і що з нею . . . А далі шептала, наче молитву:

— І очі-зорі всміхнулись мені . . . Небо заграло блакиттю. Керманіч ожив, і корабель мій із новими вітрилами пустився в незнане море, до щасливих берегів . . .

По короткій павзі:

— Чому такий солодкий твій поцілунок і такі миротворні твої обійми? . . .

— Бо то ласка Поета, якої шукала так довго . . . Коли б могла знаходити її щодня на шляху, як крем'яхи, то й цінувала б її також невисоко . . .

Сальомея згадала мент їх зустрічі, й нахмарилось чоло її; відхилила Ігора від себе зі словами:

— Чи він не той самий, що не хотів поцілувати руку мою при першій зустрічі? . . . Гордий поет! . . .

— А поцілував би в руку тоді, не цілував би сьогодні в уста . . .

— Правда твоя . . . Наче отруйний меч устроїв мені в серце . . . ходила, й боліло . . . Боліло до божевілля . . . до забуття всіх і всього . . .

Сили на камінь, пригорнувшись щільно, й балакали вже наче давні, старі друзі, й небо вітало їх своїми зорями, а море співало свої весільні пісні.

— Чи ж зостанешся й на далі далекою, неприступною, холодною царівною — Мрією Поета? . . . Не розвітриш святе своє призначення, щоб і далі складав їй лише пісні, марив і молився, а не горнув до серця свого, як рівну собі, як звичайну коханку? . . .

— Не хочу . . .

— Чому? . . .

— Бо хочу щастя! . . .

— Щастя . . . Наче щастя в тому, щоб володіти своєю Мрією? . . . Ні . . . Щастя в боротьбі, в пошукуванні своєї Мрії . . . І то це є щастя— бідного. Щастя ж багатого, вибраного є лише гра, ставка на те, що маєш, ризику у щасті . . .

— Такого, твого щастя — я не розумію й не хочу . . .

— Дивно! А мені ти здалася з отих героїв щастя. А ти його й не хочеш . . .

— Ні, бо в грудях ношу живе, дівоче серце, а не блискучий, холодний самоцвіт лише . . . Знаю, що не могла б бути героїнею „Овального портрету“ Едгара По . . . Ані Лаврою, ані Беатріче . . . Хотіла б бути джерелом життя і творчості; коханкою людини й Поета . . . Щоб він кожний мент зо мною був: в мої будні і в свято, у прозі і в поезії мого життя. Такими щасливими я уявляю собі Єлену Фурман — у Рубенса й Матильду Візендок — у Ріхарда Вагнера . . . Жінка й Муза . . . Мрія й дісність . . . Чи не так може найкраще й чи не таким щастям повинна б володіти кожна жінка, близька місцеві?

— Так мусіло б бути, і так, на жаль, не є . . .

— Чом? — уже вона кидала запитання, наче насідала на його, певна в собі.

— Бо занадто багато нам усім іще бракує до того . . . Не буває в нас правдивого свята, а все будні й будні. Дійсність нашого життя занадто невважна до нас і досить необережно припорошує порохом і брудом своїм Мрію, так, що вона стає безсилою зносити свої крила, щоб летіли вгору. І Поет без легкокрилої Мрії стає, наче Ікар із обтяженими крилами . . . Тому не можна підпускати дійсности зблизька до Мрії та й свято обертати в норму і звичку . . .

— За те свято святкувати по-святошному! . . . — і, прижмуривши очі, чекала буйного, святошного пориву ласки й пестоців. Але не цілував її, не горнув, не пестив, наче забув, що вона з ним — вона, яку прив'язав до себе одним лише поцілунком та обіймами кріпкими. Отверезіла вона й замислилася знову . . . Відсунулась од його й сіла оддалік, поважна та сувора . . . По хвилині промовила до його:

— Який ти дивний . . . Який ти . . .

— Вірний завжди собі, — підказав Ігор їй, — послідовний.

— Ні, непевний, зрадливий . . . На що горнув до свого серця, на що цілував мене? . . . Щоб лише розпалити в мені жаду того щастя, що дати не хочеш і закинути в серце муку бажання його. Не дозволила б я цілувати мене, коли б знала, що лише свою зверхність хотів показати . . .

— На Бога, панно Сальомеє! . . . По що така несправедливість? Чи я ж, сумлінний кавалер, — відповідаю за ваші вчинки? . . . Що дозволено було, того не відмовиться взяти ніяка людина . . . Не гнівайтесь та вмійте розпізнати, хто з нас тут винен . . . І від того, гадаю, лише виграють ваші гордоці і краса . . . Не претендуйте на мене . . . Скупатись у порохах і бруді землі — ще буде час . . . не кваптесь . . . і то зумієте зробити з кимось певнішим і незрадливим . . .

— Так що ж, Поета я вміла і здужала в тобі завоювати, а людину — ні? . . .

— Я не хочу марнувати з тобою розкошів раю й попадати в атмосферу вулиці . . . Я не хочу вимінювати красу на масну пляму, симфонію — на плямкання губами, порив — на сите задоволення, боротьбу — на щастя нічого не бажати . . . Не шукай у мені сьогодні й ніколи — ординарної людини, це знайдеш легко і в комусь іншому . . . Я занадто дорожу тобою, щоб дозволити собі трактувати тебе так просто . . . Я хочу бачити в тобі лише свою Мрію і слухати далі Казку, що почала оповідати мені . . . Ти в тій ролі принагідна . . .

— Мовчи, мовчи! Не край мого серденька . . . Я зрозуміла тебе.

Затихли, зацімпили обоє . . . Здрібніло їх щастя, притихла радість, і, мов Адам і Єва за межами раю, жалкували, що вкусили оте зрадливе яблуко . . .

— Кажі ж, я слухатиму твою Казку . . .

— Нема в мене вже Казки! . . . я розбила її власними руками. Говори тепер ти . . . Ти, гордий Поет, що zostався недіткнутим у своїй „башті зі слонової кости“, а я буду з землі, під вікном її співати — марити у своїх журливих піснях . . . Марна я людина . . . — і Сальомеє

заплакала тихими сльозами, сльозами смертельних жалощів, що допустилась до такого нерозважного вчинку. Ігор не потішав її, не заваджав їй, лише підійшов та ніжно гладив по голові, яку схилила до його колін . . .

Час минав. Місяць кінчав свою мандрівку над морем. На сході рожевів ранок. Коротка літня ніч минула, й не огледілись . . . Повіяло передрозсвітнім вітерцем, але ніч була тепла, навіть гаряча. Море набіралося мужности й голосу. Хвилі розпочинали свою працю і свою пісню що-денну, вічну.

Сальомея виплакалась. Рішуче встала та запропонувала йти додому. В серці наче б кублилась образа, й бажалось помсти. Такої тонкої, гострої й меткої, щоб уцілила в саме серце Ігора — горде, самовпевнене серце недоторканого Поета . . . І наче чортик шепнув їй нову гадку, та в той мент зайнялись искрами її очі.

— Підем долом та викупаємося ще перед сном. Море таке розгойдане й пєсливе, — запропонувала Сальомея, і в тій хвилині не певна була, що в ньому не заговорить якась філістерська чеснотливість та боягузтво . . .

— Згода! — відповів Ігор, наче поважна дружина Одисея після образливого сватання . . .

— Не смійтеся з мене! — завважила й побігла.

Збігли з гори, держачись за руки. Знайшли гарне, чисте місце й наввипередки почали роздягатись . . . Ігор перший ускочив у воду та поплив від берега геть . . . І там став. Чекав її. Роздяглась і, мов русалка, випростовувалась, витягалась на піску. Поволі входила в воду, мов боялась закаламутити її, щоб бачити там себе наче в дзеркалі. Може, чекала, щоб місяць налюбався ще її пишним тілом, чарівною красою. Ввійшла та поплила до Ігора. І тут на глибині схопились, мов молоді дельфіни та бавились, борикались. Тіло горіло в холодній воді, й було радісно та гостро-приємно. Попливли до берега. Розійшлись і, намиливавшись досхочу ласкою хвиль і грою м'язів свого

молодого тіла, вийшли на беріг. Чекала, що не встоїть перед чарами жіночих принад її й бодай слово втішне, надійне скаже, бодай рухом виявить, що вміє говорити, але не вміє виконувати, як каже. Але був на височині свого становища. І остання іскра надії погасла в серці Сальомеї.

— Дивуюсь тобі, твердий, мов криця . . . — завважила вона.

— А ви все така м'ягка, як віск . . . Шануйте себе . . .

Якось не розуміла вона його до останку. Щось їй було неясне й загадкове в йому. Але, втомлена, квапилась до теплого ліжка, щоб міцно заснути й завтра почати те нове, що сьогодні так цікаво розпочалось. Увійшли тихцем у сонний дім . . .

На темному коритарі потисли одне одному руки та розійшлись.

IX.

Недобре спалось панні Сальомеї. Якесь чортовиння цілий час плело міцну, згубну сітку, в якій їй доводилося борсатись до нестями. Такий сон не оздоровив її, але наче б розварив, ізнеслили . . . Пробудилась рано. Мама вже не спала. Тоді вскочила до неї в ліжко, як любила це робити маленькою, й тут почала пеститись до матері. А мати знала натуру доні — значить, має щось сказати, бо якась новина не зміщається в її грудях, та хочеться поділитися з мамою.

— Що сталося? . . . Я й не чула, коли то ти повернулась . . . Чи дуже пізно? — закидала мати, ховаючись із тим, що бачила, коли Сальомея прийшла спати та й що догадується, з ким була.

— О, пізно! . . . Вже перед самісіньким ранком . . . Сонечко щойно вставало . . .

— Де була? . . . Чи бачилась, чи говорила з ним? . . .

— Говорила . . . а де зустрілись . . . то наче в казці!

І почала оповідати все, як було. Мати слухала та нетерпляче чекала цікавих вислідів . . .

— Ну, й що ж, розлучились добрими приятелями? . . .

— Звичайно! . . . Але, мамо, ти обов'язково попроси його до нас у гості . . . То людина, яка так зрідка стрівається тепер . . . Добре, мамо? . . .

— Обов'язково, про що мова може йти . . . — і, поглянувши на годинник, перейшла на буденні справи.

— Вже восьма . . . в пів на одинацяту відходить наш пароплав . . .

— Що, невже ж ми таки сьогодні їдемо додому? . . . — скрикнула Сальомея.

— Та чи не час бо вже? . . . Їдемо! . . . Вставай! Обов'язково їдемо. Там дома тато нас чекає! . . .

— А так не хочеться їхати . . . Тільки-тільки заглянула в цікаву мені книгу, й виривають її з рук . . . А, може, я останусь . . . мамо? . . . А пан Орест, або й пан Ігор мене допровадять додому? . . .

— Ні . . . не гаразд буде, моя мила . . . Краще вставай та йди буди його . . . Певне, десь, молодець такий, і заснав . . . Проспіть і твій від'їзд . . .

— Гм, і то правда! . . . — муркнула незадоволена Сальомея й, добре відчуваючи резонність маминих слів, скочила та почала одягатись . . . Через пів години була готова ціла туалета її . . . Підійшла до дверей Ігора, постукала тихо.

Тихо! І притьмом побігла в сад . . .

Ігор дійсно солодко спав після доброї гулянки та нічного купання. Розбудили його якийсь не то стукіт, не то вибухи. Зірвався, сів у ліжку та зпросоння ніяк не міг зорієнтуватись, що за чудне вражіння, наче-б-то шрапнеля розірвалась, наче б здалека гарматна стрілянина доносилася . . .

І вгледів — на долівці накидана зелена фіга, айва . . . Шибка розбита в вікні . . . Що за диво! Як тут знову — впала айва, мало не в голову попала. Накинув халат та поглянув уділ. Там стояла Сальомея, і в подолку держала свої зелені кулі, та сміялась наче жовна в кущах.

— Бог із вами, ви мене вві сні перелякали . . . Видалось — большевики наступають . . . Та й шибку вибили . . .

— Пусте! . . . реготалась вона. — Вставайте й то швидче . . . Ми незабаром од'їздимо на пристань . . . Я чекаю вас на веранді.

Повернувся Ігор до ліжка та почав одягатись. Але квалитись і не думав. Куди, чого? . . . І, за давньою звичкою, зі свіжою головою аналізував учорашній день. То було аксіомою для дальшого поступовання. І ось міркував собі: коли енергія для боротьби збиралась довший час і розійшлась так мало ефектно, то що цікавого може дати йому ота коротка хвилина перебування її тут. Почав трактувати факти життя, мов отой крамар, — чи дають вони йому, місцеві, щось позиточне — якесь нове, цікаве вражіння, чи родять оригінальну думку, невідчуту ілюзію, чи дають певний, творчий настрій, то-що, тоді звичайно запобігає в них і пильнує їх. А ні, то й байдуже, все воно! . . . Шукав, плів певні комбінації, наче павук сітку, поки не попалась мушка. А попала, скористав на свій спосіб та випустив на волю без жадних зобов'язань і авансів зі свого боку. Тим часом мусів признати, що Сальомея дала йому певну радість, родила ніби силу, що вабила до себе, й коли б не вдалось так легко розгадати і збороти її волю та жіночу податливість, то була б солодким питвом на довший час. Шкода, що не виїхала загадкою, недосяжною Мрією, неприступною дівчиною. Але все-таки загальне вражіння зоставляє по собі добре: видалась істотою, якій не чужі краса й мистецтво. А це цінив у людях, як ознаку вищости їх інтелігенції та черпав у них, як не творчі елементи, то силу й підтримку, розуміння й толеранцію для себе.

Була б дійсно не поганою коханкою якогось артиста, котрий би зумів зужити її красу, її молодість, буйну натуру, здоровля й силу, але сам стояв на точці, „що творчість мужчини й любов жінки — це вічні та непримирні вороги“ . . . І наскільки йшла між ними боротьба ота і змагання, настільки й цікава була в його очах кожна жінка. Хтось переміг із них, і почалось спокійне, міщанське щастя, оте сите, задоволено-мертве життя — пропала краса його і привабливість його . .

Цінував лише самий процес боротьби — це було щастя його, як творця. І той процес у очах його був характеристичною рисою багатства натури тих, що змагаються, а не наслідки борні, що полягають у всіх і завжди в одному, за чим наступає смерть пориву творчості. Не хотів смерти, ані собі, ані їй і йшов, щоб далі вести боротьбу, змінивши напрямок її, а для того змазав із пам'яті все, що відбулось уночі між ними . . .

Зійшов наділ, на веранду до сніданку. Застав тут цілу компанію у зборі. Навіть професор зійшов, наче Мойсей із Синайської гори, після дводенної праці на самоті й зараз оповіщав народіві якісь-то божі „откровенія“ . . . Тихенько ввійшов, майже непомітно, Ігор, щоб не переривати загальної тиші й уваги. Поцілував руку пані Лариси, яка вже готувала йому каву. Вклонився Сальомеї, що гойдалась у вольтерівському кріслі та привітненько усміхалась йому назустріч. Орест із матіррю Сальомеї, оглянувши господарку, також узяли участь у розмові . . .

Ігор сів за стіл та вслухався в балачку професора. Він ділився зо всіма тою рецептою спасення України, яку надіслали йому знайомі з центру. Наскільки вони самі вірили в його силу, не чути було, але, на гадку професора, то був паліятив, яким одволікалась агонія смерті . . .

— Чиєї смерті? — запитав схвильовано Орест.

— Ну, розуміється, України . . . — резонно підказав Макс.

— Якраз навпаки . . . їх власної смерті . . . — завважив професор і зразу ж узяв тон, властивий йому. Увага концентрувалась знову на йому. Чекали якогось не парадоксального, але оригінального, блискучого та підкупного своїми доводами і своєю рішучістю наукового рішення справи.

— До цієї пори всі мої кореспонденти, панове, якось просто не відчули й не зрозуміли, що вони смішні, що ходять у тій справі, наче в піжмурки бавляться, з очима, позав'язуваними програмками, рецептиками й законами, вивезеними ще здому, та не хочуть зняти того всього зі

своїх очей . . . Як вони не бачать, не розуміють, що будуччина для них іще не почалась, а минуле ніколи вже більше не вернеться. Що революція утворила кольосальну безодню між двома епохами. І ми, люде тамтої епохи, просто ні до чого не здалися в умовах нового життя, наступної незнаной епохи . . . Вони збираються спасать Україну від смерті? . . . Вони, оці ходячі анахронізми . . . Але ж Україна живе й буде жити . . . й лише тому, що вона знайшла вже силу вирватися з клопітливих обіймів тих, що так боліють над нею. А ті рецепти їх нагадують мені бальони з киснем, які дають хворому, що перед смертю не має чим дихати. І вони потрібні лише тим, що задихаються без рідного повітря в умовах еміграції . . . Нам вони потрібні, ми гинемо, ми доживаємо останніх днів, мов риба, викинута на беріг, а не вона . . .

— Але ж умови життя там, на Україні, ненормальні, ви признаєте це? . . . — опірався Орест.

— Так, признаю. Як визнає це щупак, що лежить під блакитним небом, у зеленій шовковій травиці . . . Йому, що звик до рідного повітря в воді, не можливе нове повітря, що окутує землю . . .

— І що ж чекає нас? . . .

— Природна смерть . . . Доживемо призначеного нам реченця і, згадавши „доброе старое времячко“ — умрем . . .

— Усі? . . .

— Ні . . . лише ті, що не зуміють виплекати у своїй натурі вимог будуччини, що не зуміють принатуритись до нових обставин часу так, щоб вони стали йому рідним підсонням.

— А ви, пане поете, чого сподіваєтесь для себе? — зазначуючи, що звертається до Ігора, як поета, запитала не без таємної думки панна Сальомея.

— Поети й то поети з божої ласки, є завжди людьми, що не належать до певної епохи цілковито. Майже всі вони — ці горді та мовчазні, в

инших умовах, істоти, дуже рано відчувають „хворобу віку“, обрид до сучасного життя. А це викликає в них потайна свідомість, що з'явилися вони занадто рано в занадто старий світ . . . Тому вони завжди стоять у опозиції до загалу, тому їх майже ніколи не приймають, бо не розуміють, сучасники. Тому їх постаті духові мають таку гордовиту поставу, повівають таким зухвальством і мужністю, а твори їх носять аромат особливої, якоїсь неземної краси й чистоти . . . Вони мають свої завдання і свої тайни, які висловлюють у своїх творах, що є новими скрижальцями для людей, здебільшого, старої віри . . . Поети, самою натурою своєю, живуть у будуччині . . . літають понад землею й оселяються на самотніх скелях . . .

— У баштах зі слонової кости, — додала радісно Сальомея.

— Так, — згодився Ігор.

— А чи ж не візьмете ви нас із собою? — глузував Орест занадто необережно і з визовом.

— „Той, що народився, аби повзати, літати не може“, — відсік Ігор і тим перервав балачку.

Затихли всі. Якийсь ворожий, задиракуватий тон реплік Ореста відчули всі й не бажали роздувати його. Напряма загальної уваги й тон змінила мати Сальомеї, почавши турбуватись, як би не спізнитись їй на пароплав.

— Пане Оресте, коли б нам не запізнитись? . . .

— Та ні, ще час . . . — одповів спокійно він та поглянув благальними, занепокоєними очима на Сальомею. Але вона не дивилась на нього, бо була люта за нерозумні напади на Ігора. Вона слідкувала за поетом, бо мала надію ще поговорити з ним до від'їзду . . .

Почали лаштувати стіл до сніданку. Мати квапилась і все підганяла Сальомею і всіх до столу. Їсти не хотілось, через те майже всі звернули свою увагу на вино. Пили на різні тости й без тостів, наче б хотіли закінчити свято Діоніса таки тим, щоб упитись, як то лучило

на його святі. Перед у тім вів Орест, який, одчуваючи, як ставиться до його Сальомея, топив у алкоголью свою журбу й лютість. І дійсно, що було не гляне на неї, а вона, наче знає, коли то буде, перенесе свій погляд у інший бік. З пару разів звертався до неї з якимись дотепами, але вдавала, що не чує, а по обличчі її, наче хмарка незадоволення, пересунулася гримаса неприємности його чути . . .

Стежила за Ігором, але він весело й байдуже гомонів зі своєю сусідкою Ларисою та наче не помічав її. Це викликало в неї якесь сухе, тяжке почуття болю й сум, наче туман оновив її серце . . . Знала, що Ігор навмисне не звертає на неї уваги, а наче дратував її своєю балачкою та виключною увагою до пані Лариси. Бо коли б хотів, то шукав би й він ласки її очей, як шукає вона його.

Росла у грудях страшна обра́за, й хотілось або голосно крикнути, вчинити якийсь вибрик, що зоставив би по собі добрий знак у його душі та й на довший час . . . Але не зуміла нічого відповідного зробити й лише піддавалася впливові Ореста та Макса — і всі вкупили й пили без огляду на будуче.

— Сальомеє, голубко моя, по дорозі випадеш із авта, або з пароплава . . . — завважила мати, подаючи раду, щоб не переходила краю у своїх учинках.

— Може, й випаду, а підхопить вітер, то полечу в далекі краї, на той білий беріг, де стоїть лише башта з слонової кости, — кидала камінчиком злости Сальомея.

— Ну, будемо, донечко, дякувати шановним господині й господареві, та його гостям за ласку, за гостинність . . . Будемо їхати . . . — піднеслася зза стола мати.

— Мамо, мамо, я ще на колеса не вишила . . . — жартувала крізь сльози безсилля Сальомея.

— Годі тобі, пустунко, ти моя . . . Вставай! . . .

Всі встали, дякували та прощалися. Почали одягатись. Натягала на себе плащ Сальомея та ніяк не могла. Підійшла до Ігора, просила допомогти і зтиха шепотіла:

— Я божеволію з туги . . . що сталося з вами? Кажіть . . . або краще вийдемо в сусідню кімнату . . .

Вийшли . . .

— Пане Ігоре, любий мій, — ухопилась обидвома руками в його руку, — кажіть, не мовчіть, бо сили не маю чекати . . . Ви ображені? . . . Ви незадоволені мною? . . .

— Не кажу нічого . . . Самі мусите відчути . . .

— Ой, не знаю, не знаю . . .

— Подумайте, нагадайте . . .

— Коли ж я вас побачу? . . . Приїжджайте до нас . . . Прошу вас . . .

— Гаразд, як буде охота . . .

— О, ні! . . . Неодмінно . . . Я вас чекаю, як щастя свого . . .

— Вірю . . . але не гаразд робите . . .

— О, а вона тут! . . . Сальомеєв, ходімо ж, бо спізнаємось . . .

Прощавайте, пане Ігоре, — говорила заклопотана й готова мати.

— До нас заїжджайте, — підказала Сальомея.

— А так, так, без перемоній . . . Чекаємо неодмінно, — додала мати й пішла.

— Дозволь поцілувати тебе, моя мріє недосяжна . . .

— Це беруть і без дозволу, — сказав та мерщій вийшов із кімнати.

Сальомея наче остовпіла на хвилину. Очумалась. Тяжко зітхнула й, широко майнувши руками в повітря, наче пригортаючи когось до грудей своїх, прошепотіла крізь сльози:

— Такого болю ще ніколи не зазнала ні від кого . . . Чекай же! . . . до побачення, до побачення, мій любий, недосяжний поете . . .

І пішла сідати в авто . . .

Блискуче, гарне авто стояло перед ганком і чекало на тих, що від'їжджали. Сіла мати, сів Макс, що згодився відпровадити їх на пристань. Чекали на Сальомею . . . А її — наче на кару якусь мають везти . . . Прощається ще раз словами, і ще раз всім стискає руку, обмінюється запросинами, адресами. А авто чекає . . . та ритмічно подихує . . . Орест задержує Сальомею, а сам кипить, кипить од нетерплячки . . . Нарешті, принесли з контори великий сніп розкішних троянд, і Орест урочисто подає його в руки панні Сальомеї.

Вона всідає в машину. Підважницю пересунуто, керму поставлено, і авто легко плине навкруги великого газону й до воріт. Сальомея щаслива — пишається таким незвичайним подарунком Ореста, чи таємною якоюсь своєю гадкою . . . Всі кланяються та посилають останні побажання подорожнім.

Мовчав лише Ігор, що стояв осторонь, кроків десять поперед на шляху, де мало проїхати авто. І от саме коли машина пересовується попри нього тихо й беззгучно, Сальомея, що сиділа ближче до Ігора, кидає до ніг його сніп розкішних троянд зі словами:

— До стіп твоїх, славний поете . . . твоя лісова дівчина . . .

Ігор підхопив несподіваний дарунок на руки і твердою ногою пішов у свою „башту зі слонової кістки“.

За ним загули голоси обурення і злоби.

X.

Три дні по святі було у віллі тихо. Наче чорна смерть перейшла по тих довгих покоях та стежках парку. Коли було якесь життя, то лише в кухні, звідки доносилася що-дня ритмічна музика ножів куховарських та весела пісня потішника Яреми, що ніколи не знав утоми й журби.

Всі жили самітно й неначе під тиском якоїсь нерозв'язаної події. Якись важкі хмари зависли над усіма, й так тяжко було дихати і ще

важче говорити й бачити другого. Обідали у своїх кімнатах і майже не виходили на прохідку.

На третій день перед вечіром Орест через Матвія запросив до себе Ігора. Старий слуга добре знав натуру свого пана і про всі незвичайні вчинки його зараз же докладав своїй пані, яку дуже поважав, любив і шанував. Порадившись, ішов Матвій од пані з дорученням просити чужого пана, по побаченню з чоловіком, прийти до неї. Буде його чекати в парку на кам'яній софі, над морем.

На запрошення Ігор радо пішов і зустрів Ореста холодним і підкреслено-чемним за бюром при роботі. На стук Ігора, Орест просив зайти й якось дуже поволі підносивсь зі свого крісла. При вітанню Орест промовив:

— Я вас просив до себе

— Дуже радий, — перебив його Ігор, — що даєте мені можливість подякувати за гостинність і попрощатися з вами, без того не мав я сміливости виїхати

Ці слова наче приголомшили Ореста. Він лише безсило і глухо сказав:

— Так, так . . . Ви ідете . . . — і, показавши рукою на диван напроти себе, важко сів у крісло перед бюром.

— Так, я їду . . . То, гадаю, буде найкраще для мене і для вас. Маленька подія, котру ми обидва, напевне, забудемо через пару тижнів, набрала для нас поважного значіння сьогодні. Ми в довгих наших приятельських відносинах дійшли до такої точки, коли приятелі стають ворогами. І ворогами не тому, що заподіяли лихо один одному. Лише тому, що дрібниця розв'язала їм очі, й вони угледіли, через яку страшну безодню вони простягали один одному руки . . . А, побачивши другого на тім березі, березі протилежній, зрозуміло переставм його не то любити, а й поважати . . . Так. І щоб не ворогувати — краще нам розійтись . . .

Ігор устав і лаштувався до виходу, чекав слова від Ореста. І той по хвилевій мовчанці глухо і спішно промовив:

— Розійтись не ворогами ми не можемо . . . Не можемо! — раптово підніс він голос до крику і пристукнув кулаком по столі. — Не можемо, бо ворогом моїм ти вже був тої самої хвилини, як я зрозумів, що ти стоїш вище від мене . . . Отою своєю вищістю ти мене разив у саме серце і приятельською рукою попирав усе нижче й нижче в багно життя . . . Ти затруїв моє життя, й моє існування перестало мати своє оправдання й резон . . . Але я мовчав і з тою нелюдською мукою ходив і перевіряв то все. Я був певен, що є й такі закутинки в житті, де я ввійшов раніш і буду першим. Але ні! Й тут я переможений тобою без боротьби, без змагань. І ось я кликав тебе, щоб хоча тут бути першим і переможцем — я кликав, щоб тобі сміливо сказати, що я тобі ворог, і буду ним, поки буду чути, що стоїть іще незруйнована ота ненависна мені твоя башта з слонової кости . . . Йди від мене, щоб я мав хоча радість у тім, що вигнав тебе зо свого дому . . .

Орест раптово встав, і, опершись руками об бюро, чекав виходу Ігора з кімнати. Але той з радістю простяг до його руки і, захоплений, промовив:

— Коли б од того ми почали були наше знайомство, не тим був би ти в моїх очах . . . Та дарма! . . . Не мав я в тобі вартого приятеля, так буду мати небуденного ворога . . . Я маю повну сатисфакцію і з радістю покидаю твій дім . . . Прощаюсь до часу, коли й я почую, що підніс ти його до високости хоча б моєї слонової башти. Я йду! . . .

І вийшов, осяяний і радісний, наче знайшов якусь досі невідому йому істину. Юнацьким кроком побіг до місця, призначеного пані Ларисі.

— Що з вами, ви такий великодний? — запитала пані. — Що сталось? Я гадала не мине там без скандалу . . .

— За кого ви нас маєте, пані? . . .

— Вас — не знаю, а Ореста — за Ореста . . . Але кажіть, що сталося таке гарне й несподіване? . . .

— Так, дійсно, нарешті сталось єдине гарне між нами . . . Ми стали отвертими ворогами . . . А це ж небуденна річ!

— Що, може, виклик кинув вам? . . . — перелякано схопилася з софи пані.

— Так! . . . — і на трівожне поривання пані Лариси, легко посадив її знову на старе місце й додав:

— Лише не в тій тривіальній формі, як то робить жовтодзубий фенрих своему ворогові . . . У нас буде турнір на іншій площі . . . в іншій формі . . . І я його прийняв залюбки, навіть тут же пожалкував, що не від цього ми й почали наше знайомство . . . Так . . . Але я мушу сьогодні відси виїхати і прошу вас у тім мені допомогти . . .

Пані Лариса мовчала, спустивши очі додола, лише якась нервова течія переливалася по її тілі, й вона з хвили на хвилю здригалась. По довгій мовчанці Ігор промовив:

— Так, я, пані, мушу сьогодні від вас виїхати . . .

— Мусите виїхати . . . від нас . . . Так, мусите . . . Мусите, щоб не стали й ми ворогами . . . Так, бо приятелювання з вами, то є занадто важка річ . . . Я боюсь бути далі з вами, бо почуваю, що не придбала собі ще того, що рівняло б, а приятельство — то рівність, мене з вами . . . Але я не жалкую, що виїжджаєте, бо з від'їздом не відберете в мене всього того, що дали мені за короткий час нашого спільного тут життя . . . Ідьте! . . . Вашу місію, ваше призначення тут ви виконали . . . І коли мені буде важко, коли будуть опадати знесилені руки мої, коли буде гаснути те високе почуття й та свята думка, що засвітили ви мені, тоді буду шукати оком там, високо, у хмарах отої башти з слонової кости, щоб підкрепити свої сили на далі в життєвій борні . . . Ідьте! Я щаслива з нашої зустрічі. До побачення! . . . На пристань вас одвезуть . . .

І, затуливши долонями лице, почала тихо плакати . . .

— Пощо ж сльози? — запитав Ігор.

Відповіла йому:

— То сльози радості . . . Я вірю — в нас почнеться нове життя . . .

І ви його обновили . . . ніхто инчий.

І простягнула йому руку. Поцілував побожно та пішов до моря, вже сумний і стриманий, як був таким завжди в велику хвилю своєї творчої праці . . . А море було ралісно-веселе, бавилось спокійно своїми хвилями, наче щаслива наречена своїми косами, що так любить і пестить їх милий. Прозора далечінь із молочно-білих хмарок легко і проворно будувала струнку башту, що підпирала небо й підніжжям своїм купалась у морі . . . Хвилі гойдались, пручались, наче випробовували свою силу молоду . . . Біля берега величезними зграями товклає ріжна риба, щоби розпочати нове життя . . .

Незабаром гукнули Ігора й Матвій подав йому листа. Пізнати руки не міг — була йому чужа. Поквапно розірвав його і зі здивуванням витяг задруковану сторінку німецькою мовою.

На маргінесі її було дописано:

„Посилаю вам одну з улюблених моїх байок Карла Шпітелера. Може, придасться в життю . . . Твоя лісова дівчина.“

Ігор, зацікавлений, сів на камінь, що попався тут і, усміхаючись, читав невідому йому байку:

— Володар богів сказав колись Гераклеві, своєму улюбленому синові: „Я дозволяю тобі висловити своє бажання“.

І Геракль відповів так: „Я бажаю мати неприступну башту, на високій, стрімкій скелі; там, у долині, у підніжжя гори, щоб була потрійна огорожа-стіна; на тих стінах — сторожа; попереду тих стін — глибокий рів; бо серце моє — дике, й горде, й самітне. Радість моя полягає в тому, щоб тікати від буденного, звичайного. Але я хочу, щоб із підземних криївок моєї башти потайний хідник із міцним склепінням ішов до

місцевостей, де живуть люде. Я хочу, щоб увечір, після того, як я бадьоро попрацюю весь день, вибрані і прекрасні гості приходили до мене на вечерю. Праця, дійсно, виорує землю в саду щастя, але потрібні шляхетні гості, щоб він цвів.“ Юпітер, опустивши додолу свої вії, вважно слухав. Потім він сказав Паркам: „Киньте його в піч; віддайте його в неволю; накидайте на шлях йому безліч всяких Лейперських гидр, гадюк, кабанів, смердючої птиці, звірини та скорпіонів.“ І ось Геракль прийшов на раду богів, увесь чорний од злости. Він скаржився їм на підступство свого батька.

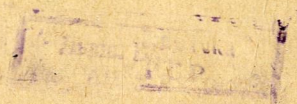
Юпітер всміхнувся: „Дорогий сину мій, бути півбогом, сидячи на колінах фараона, вигідно влаштуватись на троні, тримати в віддалені нікчемну чернь — оце все, що може зробити кожний наслідник корони. Але одягти тоніку раба у стайнях Авгія, жити посеред нікчемности поруганим, опакощеним та зневаженим і все-таки високо тримати голову та не хилити чистого й ясного чола героя — ось на що нездібна звичайна людина; і тому то я забезпечив цю перевагу лише для тебе“ . . .

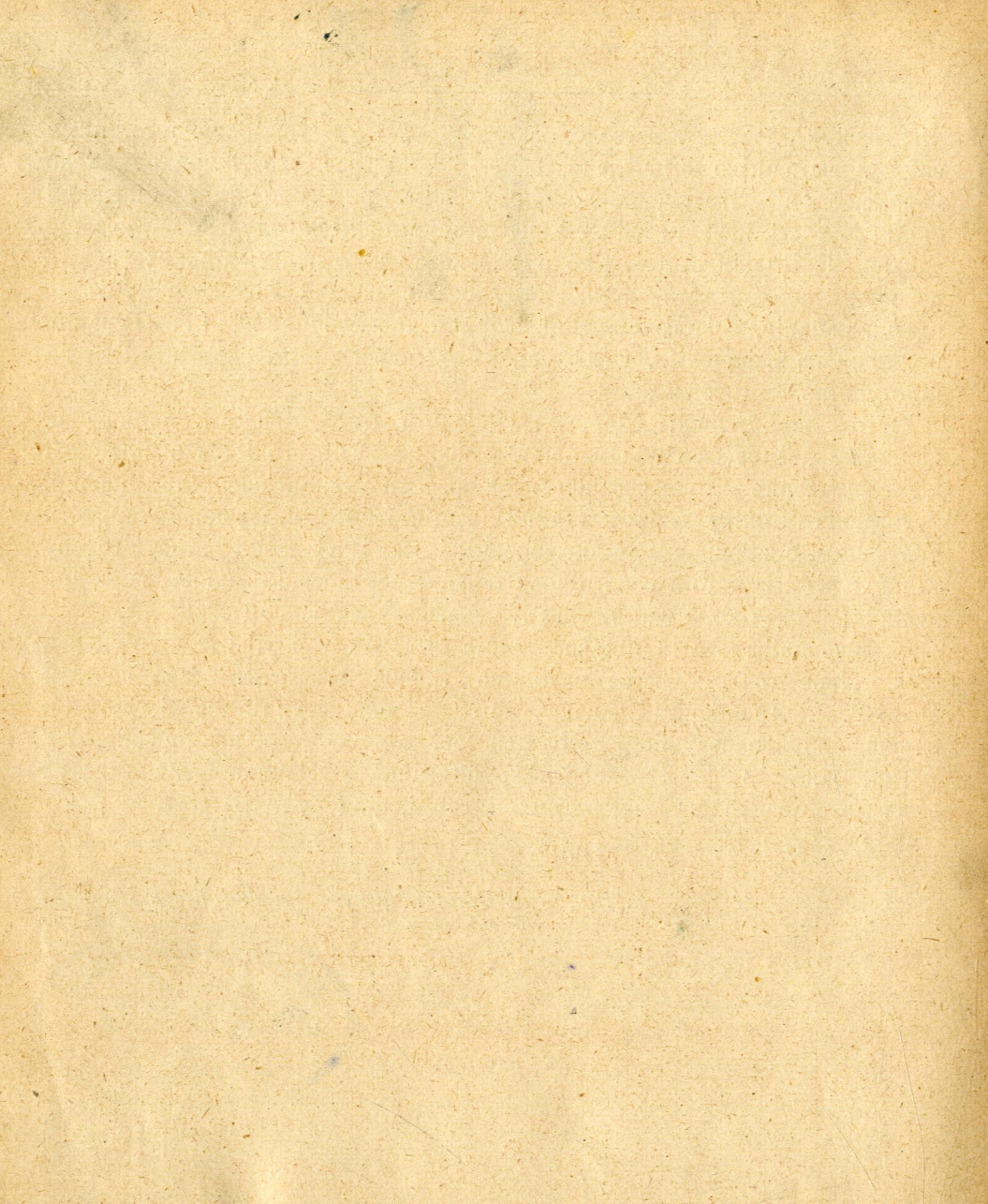
Від несподіваного та цікавого листа відірвав Ігор очі і глянув вперед себе. Море грало. Сонце заходило . . . Треба їхати, треба вертати в-світі . . . Але башта, висока башта на непідступній скелі, що так весело відбивалась у широкому просторі моря — була зруйнована.

Так, башту з слонової кістки зруйнувала рука вільної дівчини . . . І поет зостався й досі між нами, на землі, біля руїн її.

10.—18. XII. 1920 — 5.—17. IV. 1921

с. Вікно на Скалатщині — м. Тарнів в Польщі.

РЛ 358
Зрyб 85кoн (1986)

~~358~~

93